
UDVAROS JUDIT ZSUZSANNA

ÉLET ELLENI BÜNCSELEKMÉNYEK A KALOCSAI ÉRSEKI URISZÉK

REFORMKORI BÜNTETŐ JOGGYAKORLATÁBAN

/1825-1848/

Jogtörténeti Diákkör

Ez a dolgozat

**Budapesten, az Államigazgatási Főiskolán 1981 márciusában
rendezett**

XV. Országos Tudományos Diákköri Konferencián

" N I V Ó D I J " - ban

részesült

Szeged, 1981

I. fejezet

A GYILKOSSÁG

A gyilkosság "büntett, mely által ember meggondolt, megfontolt szándékkal életétől jogellenesen megfosztatik".¹ Ahhoz, hogy ez a főbenjáró élet elleni bűncselekmény megvalósuljon, mindazon kellékek szükségesek, amelyek nélkül semmilyen bűncselekmény nem jöhet létre, ezek pedig: a bűncselekmény alanya, tárgya, és maga a cselekmény. Ezenfelül, hogy a gyilkosság befejezetté váljon, szükséges, hogy az alany által kifejtett, meghatározott tárgy ellen irányuló, bizonyos jellemzőkkel bíró cselekménynek eredménye legyen, és hogy ezen eredmény - a halál - és a cselekmény között okozati összefüggés álljon fenn, mert csak az alapozhatja meg az elkövető büntetőjogi felelősségét. Ha a halálos eredmény nem következik be, kísérleti szakban marad a gyilkosság.

E bűncselekmény tárgya kettős. Egyrészt általában, közvetlenül az emberi élet, melyhez az embernek legnagyobb és legfontosabb érdeke fűződik, ehhez az embernek természetétől eredő, feltétlen joga van. Az elkövető e jogot támadja meg. Másrészt közvetetten ezen jog alanya, az ember, aki ezt a jogot élvezi, az a konkrét személy, aki ellen az adott cselekmény irányul. Ő a bűncselekmény sértettje, áldozata. A közvetett tárgy csak élő ember lehet, tekintettel arra, hogy halottól nem lehet a már nem létező életét elvenni.

A jogilag releváns cselekmény az elkövető tudatában élő képzet realizálása, a külvilágban lejátszódó olyan tevételes magatartás, vagy nem-tevés azaz mulasz-

tás, melynek eredményeképpen a külvilágban változás áll be, végső soron a sértett halála.

Ennek a cselekménynek jogellenesnek, azaz valamely érvényes jogszabályi rendelkezésbe ütközőnek és egyben büntetendőnek is kell lennie. A kalocsai érseki uriszéknek ítélkezési gyakorlatában nehéz dolga volt, hiszen nem voltak érvényben az egyes bűncselekmények fogalmát, a "törvényi tényállást" precízen meghatározó büntető törvények. E korban két tervezet is készült, az 1827-es és az 1843-as büntető törvénykönyv-tervezetek. A vád egyszer-kétszer hivatkozott ugyan a Hármaskönyvre és az 1723. évi törvényekre, s kérte elítélni a vádlottat az ezekben foglaltak szerint, de az ítélet sehol sem említette ezeket az ítélkezés alapjaként. Ha az említettek nem is büntető törvények voltak, tartalmaztak rendelkezéseket az ember életének védelmére vonatkozóan, és mind ezek, mind pedig a tervezetek megjelölték az alkalmazandó büntetések nemét és mértékét. Ámde a ténylegesen kiszabott büntetés megállapításában osaknem kizárólagos szerepe volt a bírói gyakorlatnak. Az 1843-as tervezet pl. a halálbüntetést nem ismerte, a legsúlyosabb büntetés az örökös rabság volt, a befejezett gyilkosságot 18 év, a különösen kegyetlenül elkövetettet 22 év fogsággal sújtotta. Ezzel szemben a kalocsai érseki uriszék, mint pallosjogú uriszék gyakorta ítélte hóhérpallossal végrehajtandó halálbüntetésre a vádlottat, sőt találkoztunk testcsonkító büntetéssel súlyosbíttott halálbüntetést elrendelő ítélettel is. Ugyanakkor a rabság büntetésének a kalocsai érseki uriszék által kiszabott legmagasabb mértéke 2 év, a "Tekintetes Királyi Tábla mint fellyebbviteli bíróság" pedig 3-4 évre szállította le az uriszék halálos ítéleteit. Ez bizonyá-

ra összefügg a kalocsai börtönviszonyokkal is. A fogságot kiegészítő büntetéseként börtönt, közmunkára kötelezést, ha az "elítélt testalkotása lehetővé tette", akkor még negyedévenként kiállandó testfenyítő büntetést is alkalmazott az uriszék és az orvosi és egyéb költségek megtérítésén túlmenően kötelezte az elkövetőt a meggyilkolt vérdíjának megfizetésére.

A büntetőjogi felelősség megállapításához szükséges, hogy az elkövető cselekvése vagy mulasztása és a bekövetkezett halálos eredmény között büntetőjogilag releváns okozati összefüggés álljon fenn. Külön kell vizsgálnunk a tevőleges magatartás és külön a mulasztás okozatiságát.

A tevőleges magatartás indítja el az okozati láncolatot, melynek utolsó láncszeme a halálos eredmény. Ha nincs tevőleges magatartás, nem indul el az okozati láncolat. Ha nem áll be a sértett halála, gyilkosság kísérlete jön létre csak. /A rendelkezésünkre álló anyagban nincs példa arra, hogy a halál elmaradása az elkövető "önkéntes elállásának", vagy "önkéntes eredménnyelhárításának" lett volna köszönhető./

Ha van tevőleges magatartás és van halálos eredmény, akkor sem biztos, hogy ezek büntetőjogilag releváns okozati kapcsolatban vannak egymással. A kalocsai érseki uriszék nagy súlyt fektetett arra, hogy megvizsgálja: fennáll-e az okozati összefüggés, és ha nem, a vádlottat "mint ártatlant" fölmentette.

A gyilkosságok /és minősített változatainak/ többségében a tevőleges magatartás releváns oka volt a halálos eredménynek. Ám van jónéhány olyan eset is, amikor az okozati kapcsolat igen távoli, igen laza, a te-

vőleges magatartás csupán lehetőséget teremtett valamely cselekménynek vagy eseménynek arra, hogy az indítsón el okozati láncolatot, amelynek eredményeként a sértett halála állt be. És bár végigkövethető eseményről eseményre az okozati láncolat itt is, a büntetőjogi felelősségrevonást semmiképpen sem alapozhatja meg, mert előre nem látható véletlenek láncolatáról van szó, mely láncolatban véletlen és előre nem látható azon eseménynek vagy cselekménynek a belépése, mely végül is közvetlenül a halálos eredmény bekövetkezéséhez vezet. Ezért leszögezhetjük, hogy az ilyen módon fennálló okozati összefüggés büntetőjogi szempontból nem releváns, az elkövető nem felel, mert nincs büncselekmény.

Igy a kalocsai érseki uriszék 1830-ban, amikor keceli lakosok ittas állapotban az árvíz elöntötte területen ladikon tilos vadászatra indultak, majd a vízbe fordultak és a segítségükre siető emberek közül egy megfulladt, megállapította, hogy bár az elhunyt "ezen emberek törvénytelen tettének áldozatja lőn", a "a szerencsétlen ember halála nékikiek vétkes okul nem tulajdonithatik".²

1834-ben Kalocsai Fehér József botjával Foktői Berecsak János csőszét fejbe vágta, ám "bé nem bizonyosodna az, hogy a csősznek halálát a Fehér Józseftől kapott ütések okozták volna", sőt az derült ki, hogy a halál "valamely belső nyaválából származott... a gyilkosság vétkével nem terhelhetik...".³

1840-ben Borbély Istvánt felmentette az uriszék a gyilkosság vádja alól, megállapítva, hogy nem az általa történt megveretés okozta a 10 éves Orján János halálát, a gyermek még öt hétig élt, a halált "nem egyéb mint a himlő visszaverődése okozhatta".⁴

1841-ben Foktúi Mészáros János és több vasban álló Szabó Istvánt megverték, aki az ezt követő 12. napon meghalt. Az orvosi tapasztalás szerint azonban "a halálnak oka az elhanyagoltság, munka, rendetlen élet, Kotsi rázás, s a még inkább veszedelmessé váló tüdőgyulladás volt légyen".⁵

1846-ban Foktúi Szabó Józsefet az uriszék felmentette a feleséggyilkosság vádja alól, miután megállapította, hogy nejét megverte ugyan, de neje halálára "az orvosi bizonyítvány szerint ezen verésnek semmi befolyása nem volt, minthogy a halált közvetlen és igen hirtelen fenyesedésbe ment pokolvar okozta."⁶

Ugyanez évben Császártöltési Fang Györgyöt vádolták meg gyilkossággal /érthetetlenül, mert a halál csak a cselekmény elkövetésétől számított 10 hónap múlva következett be/, aki Berger Imrét "felpofozta és megtérdelte, minek következésébe 10 hónapok múlva meg is halálozott", de az orvosi láttelel bizonyítja, hogy "valóságos tüdő sorvadásba halt meg", így az uriszék felmenti a vád alól.⁷

1847-ben csanádi Paprika Benjámín Varga Józsefet tetemesen megsértette, s a sértett az orvos szerint "közvetlen tüdőgyulladástól" halálozott el, az uriszék felmentette a vádlottat.⁸

Ugyanaz évben Kalocsai Szabó Erzsébetet vádolták, hogy "agg és gyöngé elméjü Márta nővérének kezében tartott poharát fejéhez csapván annak 10 nap múlva bekövetkezett halálának okává lett", de az uriszék megállapította, hogy "a halál okául nyilván ez évben gyakorta mutatkozó váltó láz találtatott".⁹

Az elkövetők tehát nem feleltek a sértett haláláért, ettől függetlenül azonban mindegyik felelt az általa okozott

zott testi sérelemért, illetve az először említett jogi esetben a vadászatot feltételekhez kötő szabály megszegéséért.

Büntetőjogilag nem releváns oka a halálos eredménynek az az elkövetői cselekvés, amely halál előidézésére nem alkalmas testi sérelmet okoz a sértettnek, aki kizárólag saját közrehatása illetőleg "orvosi műhiba" következtében veszti életét. Annyi bizonyos, hogy ha az elkövető nem okozott volna testi sérelmet, nem kerülhetett volna sor a halált okozó beavatkozásra. A kalocsai érseki uriszék azonban ilyen esetben azon az állásponton van, hogy az elkövető feleljen a halálos eredményért, mégpedig úgy, ahogyan a vétkes emberölés legsúlyosabb beszámítású esetében /szándékosan okozott bántalmazásból áll be a gondatlanul okozott halál/ felelne. Ez a büntetés mértékéből is kitűnik. Így 1843-ban, amikor Sükösdí Gyúka János Kosár Istványt botjával főbe ütötte, az uriszék megállapította, hogy a "békövetkezett halál inkább a használni elmulasztott orvosi segély, a kisdud emberekkel tömött szoba meleg és alkalmatlan volta, a mellett a meleg borítékok, s a pálinkának szájba való öntésével ellenkezőleg nyújtott ápolás hatályainak lenne okvetlen eredménye." Ennek alapján a gyilkosság vádja alól fölmentették a vádlottat, de az uriszék kimondja, hogy "az eseményes halálnak a táborozó legények közé való keveredése által közvetlenül a vasban álló lenne az oka", ezért "a vizsgálat alatt kitöltött huzamosabb fogsága bovallásán felül" föl év vasban, hoti 2 nap böjton töltendő fogságra és közmunka végzésére ítéli. Ez azt jelenti, hogy a kalocsai érseki uriszék egészen messzire ment vissza az okozati láncolat mentén, és ez esetben a büntetőjogi felelősséget az elkövető eseménysort elindító tevőleges magatart-

tására alapozta.¹⁰ Alábbi esetünkben még csak okozati összefüggés sincs a cselekvés és a halálos eredmény között, melynek büntetőjogi relevanciáját vizsgálni lehetne, s ezt a kalocsai érseki uriszek is méltányolja: az elkövetőket felmentette a vádbeli gyilkosság alól, és a halálos eredménytől függetlenül, csak a közlekedési szabályok megszegéséért marasztalta őket; 1826-ban Szeremlyei Dancsa János a kocsija előtt részegen bókászó Nagy Ádámot elütötte, aki másnapra meghalt. "... az orvosi tapasztalás azt tartaná, hogy ... gutaütés által múlt legyen ki", így az elkövető "vigyázatlanága tekintetéből" 25 botra ítéltetett.¹¹

A következő esetekben még csak tevőleges magatartás sincs, amely bárminő felelősség alapját képezhetné. A kalocsai érseki uriszek a válottakat mint "egészen", illetve "véggépp" ártatlanokat eresztette szabadon, nemcsak a gyilkosság, hanem minden más bűncselekmény vagy szabályszegés gyanúja és bármiféle büntetés alól mentesítve.

1841-ben Császártöltési Koch Mihály bűnügyében fogadta el az uriszek az orvosi látteleletet, mely szerint a vádlott feleségének halálát "egyedül a hirtelen nagy elesés okozta".¹²

Ugyanez évben Kaczeli ifjú Kovács József perében méltányolta az uriszek az orvosi jelentést, mely Flaisz György 3 éves leánykájának halálát "agyvizkórságnak tulajdonítván természetesnek lenni állítaná".¹³

Vannak olyan jogesetek a kalocsai érseki uriszek gyakorlatában, melyekben mulasztás miatt állapított meg az elkövető büntetőjogi felelőssége, ölésért. Ezen esetekre az jellemző, hogy valaki más az elkövetőtől kü-

lönböző személy már megvalósított egy tevőleges magatartást illetve megtörtént egy esemény, melynek a halál nem feltétlenül lett volna eredménye. A halálos eredmény azért következett be, mert a cselekvés vagy történés által elindított okozati láncolatba az elkövető mulasztásával kapcsolódott be, s ezzel kedvezőtlenül befolyásolta az okozati láncolat irányát.

A kalocsai érseki uriszék nem egyszerűen a mulasztás ténye miatt marasztalta el az elkövetőket, hanem azért, mert az elkövetőnek a megfelelő cselekvésre megvolt a lehetősége, a képessége, /hogy kötelessége volt-e a cselekvés, arra majd kitérünk/, és mégsem tette azt, amit kellett volna. Vizsgálta az uriszék az elkövetőnek az eredményhez való pszichikus viszonyát: kívánta-e a halál beálltát, csak belenyugodott abba, avagy csupán gondatlansága terjedt ki rá. Gondatlan mulasztás esetében nem tudatos gondatlanság terheli az elkövetőt, hanem hanyagság: nem látta előre a halálos eredményt, de a tőle elvárható gondosság tanúsítása mellett előre láthatta volna - és az előrelátás hiánya akadályozta meg az elkövetőt abban, hogy megfelelően cselekedjen.

Ha azonban legalábbis belenyugvás szinten nem volt meg az elkövető szándéka a halál vonatkozásában, nem felelhet mulasztásos gyilkosságért, csupán vétkes emberölésért.

Tehát végső fokon nem a mulasztás volt egyenes oka a halálos eredménynek, így az elkövetői felelősség alapja nem a halál közvetlen okozása, hanem az, hogy bár lehetősége és képessége volt rá, nem akadályozott meg valamilyen más cselekvést vagy történést, melyből így beállt a halálos eredmény, mely közvetlen oka volt a halálnak, ezért e mulasztás a bekövetkezett halálos ered-

mény büntetőjogilag releváns oka.

A kalocsai érseki uriszék gyakorlatában a mulasztásért való felelősség tekintetében a megfelelő cselekvésre való kötelesség fogalmi köre vagy tágan vagy szűken értelmezhető. Ha tágan értelmezzük, akkor az emberbaráti kötelességet is felöleli és így fel kell tételezni, hogy aki az adott pillanatban cselekvésre képes és lehetősége is van rá, az egyben köteles is cselekedni. Ha szűken értelmezzük, akkor csak természetes és törvényes alapon áll fenn, így pl. házassági vagy szülő-gyermek kapcsolat illetve valamilyen foglalkozás, pozíció írja elő a cselekvést. Ha a tág értelmet fogadjuk el, akkor nem fogalmi eleme a mulasztásos emberölési cselekményeknek a megfelelő cselekvésre való kötelesség, pontosabban: nincs értelme fogalmi elemmé emelni, mert ha mindenkit terhel ez a kötelesség, akkor bárki elkövetheti a mulasztásos emberölést /akinek képessége és lehetősége van a tevésre/. Ha a szűk értelmet vesszük alapul, akkor nem tudjuk hova helyezni azoknak a mulasztását, akiknél nem áll fenn valamilyen természetes kapcsolat, illetve akiknek számára a törvény /vagy más jogszabály/ nem állapít meg ilyen kötelezettséget.

A kalocsai érseki uriszék büntető joggyakorlatából egyértelműen kitűnik, hogy a kötelességet tágan értelmezte, tehát ahhoz, hogy az uriszék megállapítsa a mulasztásos emberölésért - pláne a megfontolt szándékú mulasztásért - fennálló felelősséget, elegendő volt, ha az elkövető az adott szituációban lehetőséggel és képességgel bírt a cselekvésre.

Ami a kiszabott büntetés mértékét befolyásolja ezekben az esetekben az az, hogy mennyire volt képes, illetve

mekkora lehetősége volt az elkövetőnek a megfelelő cselekvésre. Minél inkább hatalmában állt befolyásolni a rajta kívülálló, tőle független cselekvést vagy történetet, felelőssége annál nagyobb, annál súlyosabb büntetés kiszabása indokolt.

1836-ban Kaczeli Vantsura Istvánt, Minde Mihályt és Darázs /?/ Pált az uriszék "bíróiképpen" megdorgálta, mert nem akadályozták meg, hogy az általuk elfogni akart Pákolitz Bandi gonosztevőt a lármájukra odaseregülő feldühödött nép agyonverje. Nevezetesen: "ezen gyilkosság megakadályozására legalább Birói segedelemért nem folyamodtak, a dühös verekedőket elő nem állíthatják, ez nókiek vétkül tulajdonítatván".¹⁴

Ugyanilyen sorsra jutott 1846-ban Mészáros András lóköttő is, mint Pákolitz Bandi - az ő ügyére a gondatlan emberölés kapcsán visszatérünk.¹⁵

Emberbaráti kötelessége mellett házastársi kapcsolaton alapuló kötelesség is terhelte Horváth Katalint a tekintetben, hogy beteg férjét Sas Jánost ápolja. 1839-ben emeltek ellene vádat férjgyilkosság címén, az uriszék azonban fölmentette. Megállapította, hogy "férjének gyógyításában ... minden kitelhető szorgalmat nem követett el", és egy fertály év fogságra ítélte a nőt, nyilvánvalóan vétkes emberölés címén. Az, hogy a kalocsai érseki uriszék ezt nem mondja ki nyíltan, azt bizonyítja, hogy nem merte azonosítani a mulasztás szerepét és súlyát a tevőleges magatartásával. Ezért az ítélet óvatosan fogalmaz, és az tükröződik belőle, hogy az elkövető úgy felel, mintha gondatlan emberölést követett volna el.¹⁶

Az okozati összefüggés kapcsán kell megjegyezni,

hogy az 1843-as büntető törvény tervezet 30 napot jelölt meg, mely időintervallum kezdete a cselekmény elkövetésének időpontja, vége pedig a halál beállta. Ha ezen időtartamon túl következett be a halálos eredmény, ez már nem volt az elkövető terhére róható akkor sem, ha a cselekmény elkövetésekor kívánta a halál bekövetkeztét. Ilyenkor legfeljebb testi sértésért, esetleg maradandó testi vagy szellemi fogyatékossgot okozó testi sértésért felelt. Hogy a kalocsai érseki uriszék hol vont határt, mely időtartamon belül vélelmezte, hogy a bekövetkezett halál az elkövető-kifejtette cselekmény eredménye - és így érdemesnek tartotta vizsgálni az elkövetőnek a halálos eredményhez való pszichikus viszonyát - a rendelkezésünkre álló esetekből nem derül ki pontosan. Az bizonyos, hogy öt hét /35 nap/ - egy már említett esetben szereplő időtartam - már túl van a kritikus időn.

A gyilkosság - mint minden más büncselekmény - alanya csak olyan ember lehet, aki megfelelő értelemmel és szabad, általa irányított akarattal bír. Az értelem egyfelől azt jelenti, hogy csak a teljesen tiszta, beszámítható elmébeli állapotú egyén képes arra, hogy kellőképpen átlássa a tiltó jogszabályok tartalmát, hogy tisztán lássa saját gondolatait, mérlegelje tetteit, annak várható következményeit. Másfelől tudnunk kell, hogy eleve bizonyos életkor szükséges ahhoz, hogy ezt a teljesen fejlett, zavarmentes elmébeli állapotot feltételezhessük. A kalocsai érseki uriszék egyik esetében szereplő elkövető 11 éves. Az ítéletből kitűnően őt nem tekintette az uriszék beszámíthatónak, még csak korlátozottan sem. 14 éves - nem élet elleni büncselekményt elkövető - fiucs-kát viszont már elítélt. Ebből arra következtethetünk, hogy a kalocsai érseki uriszék is csatlakozott a kor gya-

korlátához: bírói mérlegeléstől függően, de általában 12 éves kortól tekinthető beszámíthatónak az ember - büntetőjogi felelősségének megállapítása szempontjából.

A szabad, befolyásmentes akarat egyrészt az értelemhez kapcsolódik, megfelelő értelemmel nem bíró egyén nem is irányíthatja saját magát, nem is lehet saját akaratára. Ez belső fizikai és pszichikai tulajdonságokból fakad. Ám előfordulhat, hogy külső, rajta kívülálló ok miatt nem lehet ura az ember saját akaratának: valamely esemény, cselekvés, történés befolyásolja, pl. kényszerítik, fenyegetik, jogos indokból kénytelen bűncselekmény tényállását kimerítő cselekményt végrehajtani.

Csak a tiszta értelemmel és szabad akarattal bíró ember szegheti meg tudatosan és önként a jogszabályi rendelkezéseket, csak ő tudja elhatározni, hogy követi vagy felrugja azokat, és csak ő tudja az elhatározását realizálni - és a szabályok megsértéséért csak ő tartozhat teljes büntetőjogi felelősséggel.

Az ezen kritériumokkal nem rendelkező egyén nem /vagy csak korlátozottan/ felel. Bár formailag jogszabályba ütköző, azaz jogellenes cselekményt hajt végre, ő beszámítás alá nem /vagy csak korlátozottan/ vonható. A kalocsai érseki uriszék gyakorlatában is találkoztunk számos olyan esettel, amikor gyermekkor, elmebetegség, vagy véttlen önvédelem mint beszámítást kizáró ok áll fenn, így az uriszék felmentette a gyilkosságot, illetve annak minősített változatát elkövető vádlottat. ¹⁷

Az akarat az elkövető pszichés viszonya emberölésre alkalmas cselekményéhez illetőleg annak eredményéhez: a halálhoz. A gyilkosság esetében a pszichés viszony szándékosságot takar. Az elkövető tisztában van cselek-

ménye életveszélyességével, és ehhez képest a halálos eredményt kívánja illetve belenyugszik abba. Az eredményhez való pszichés viszony ilyen pontos meghatározását a kalocsai érseki uriszék gyakorlatában nem találjuk meg, csupán a korabeli elmélet említi /Pauler, Szlamenits/.¹⁸

Ez nyilván azért van, mert mindkét forma egyaránt a szándékosság megnyilvánulása és az elkövetők ugyanazt a büntetést érdemlik. A kalocsai érseki uriszék mint jogalkalmazó szerv, azért megelégedett a szándék megállapításával, de nem jelezte sehol, hogy kívánta-e a halálos eredményt az elkövető, vagy csak belenyugodott abba. Kerültek kezünkbe olyan ítéletek, amelyek alapján tüzetes elemzéssel sem lehet ezt eldönteni a tényállás rövid, csupán az eszközre, az elkövetés helyére, módjára való utalásuk miatt. Különösen nehéz ennek vizsgálata a kísérleti szakban megrekedt gyilkosságok esetében. Megkönnyíti viszont ennek eldöntését az, hogy a gyilkossági szándék speciális abból a szempontból, hogy előre megfontoltnak, meggondoltnak kell lennie. Ez inkább takarja a halálos eredmény kívánását, mint a puszta belenyugvást, mely utóbbi azt jelenti, hogy az elkövető a halálnál kisebb sérelmet vesz cselekményével célba /pl. egy súlyosabb testi sérülést/, de tudata átfogja az ebből következő halált is, melyet ugyan nem kíván, de nem is reméli elmaradását, azaz közömbös vele szemben. A belenyugvásnak sokkal inkább szerepe lehet a rögtönös szándékkal elkövetett emberölés esetében.

Mikor tekinthető a szándék megfontoltnak, meggondoltnak? Pauler szerint ennek eldöntését a bírói gyakorlatra kell bízni. A kalocsai érseki uriszék gyakorlata szerint megfontolt a szándék, amely nem rögtönös. Tehát

nemcsak az, amelyet hosszabb-rövidebb ideig érlelt az elkövető a bűncselekmény elkövetése előtt, hanem az is, amely erős felindulás állapotában keletkezett, de nem ebben az állapotban hajtatott végre, illetve az is, amely már higgadt állapotban megfordult az elkövető fejében, de csak erős felindulás állapotában realizálódott. Más szóval: ilyen esetekben az uriszék gyilkosságért vonja felelősségre az elkövetőt, vagyis nem igényli a bűncselekmény megállapíthatóságához a szándék hosszabb, érettebb meggondolását. Mindebből következik, hogy egyáltalán nem szükséges, hogy a gyilkosság minden részletében előre átgondolt, azaz nem kell, hogy - hatályos jogunk szerinti kifejezéssel - "előre kitervelt" legyen. Jogeseteinkben a legkülönbözőbb ideig latolgatták az elkövetők gyilkossági szándékukat.

A szándék szerepe kiemelkedő: fennállta és az, hogy mire terjed ki, dönti el a bűncselekmény minősítését.

A gyilkossági szándék fennálltára elsősorban az elkövető okozta halálos eredményből következett az uriszék - mi több: a "vádoló ügyvéd" válogatás nélkül gyilkosságért emelt vádat, ha volt halálos eredmény. Az uriszék azonban az ügyet megvizsgálva a vád dacára jónéhány esetben állapított meg akár vétkes emberölést is. A halálos eredmény tehát a cselekmény és az eredmény között fennálló okozati összefüggés esetén sem elegendő az elkövető gyilkosságért felelősségének megállapításához. Ezért a kalocsai érseki uriszék vizsgálta az eset összes körülményeit, így az elkövetés eszközét - amelynek egész arzenálját vonultatják fel az elkövetők: kés, fokos, balta, furkósbot, lőfegyver stb. - az ütés, szúrás erejét, hogy mely szerv, testrész felé irányult, az elkövető és a sértett egymáshoz való viszonyát, a cselekmény elkövetését.

megelőző illetve utólagos kijelentéseket. Az uriszéki jegyzőkönyvekben találunk a szándékkal kapcsolatos megjegyzéseket: "... minden büntető pernek fő alapja lévén a rossz szándék, annak fokozata határozza meg a büntetés mérlegét ... az akaratnak cselekedetben tanúja a siker..."¹⁹

Nem minden életveszélyes fenyegetés, fenyegető fellépés, virtuskodó ijesztgetés takar valóságos gyilkossági szándékot! Így az uriszék gyilkossági szándék hiányát állapította meg a következő esetekben: 1828-ban Török János "töltött pisztollyal mert a kortszába menni, ámbár ki nem sülné, hogy valakit avval szándékozott volna löni...", így egyéb gáztetteiért kapott 30 botot.²⁰

Dési János felelőtlen fenyegetőzését sem találta komolynak az uriszék ugyanez évben. A férfi szomszédaszonyát és feleségét jó elagyabugyálta, kijelentve, hogy bár agyonütötte volna őket, 30 botot kapott.²¹

Ugyanekkor Buker János egy kiadós verekedés után a helyszínrre visszatérve kijelentette, hogy ha ott találta volna, agyonütötte volna Szent Benedeki Faddi Istvánt. Ezért nem kapott büntetést, mert egyébként ő volt a verekedés sértettje.²²

Miskei nemes Kosztolányi András 1829-ben egy szeréttel töltött pisztollyal a plébános kertjébe lőtt, de ezt "csak honn lévő kisebb testvérei előtt való bátorság tekintetiből cselekedte", megpirongattatott.²³

Problémák merülhetnek fel a kalocsai érseki uriszék jegyzőkönyvei alapján a gyilkossági kísérlet és a vérengzés által okozott testi sértés elhatárolásával kapcsolatban. A választóvonalat az adja, hogy mire terjedt ki az

elkövető szándéka. A legritkább esetben fejti ki az ítélet indoklása, hogy minek alapján minősíthető egy cselekmény, melynek eredménye csak testi sértés, testi sértésnek és nem ölési kísérletnek. Így nem látta megállapíthatónak az uriszék a gyilkossági kísérletet a következő esetekben, bár ölésre alkalmas eszközzel, életfontosságú testrész ellen irányította cselekményét az elkövető:

1828-ban Szent Benedeki Faddi István panaszkodott, hogy Erdő József Helység hadnagya bicskáját előkapva mellének szegezte azt és káromkodva kijelentette: "de még meg is öllek...". Kun Mátyás bíró pedig ásót fogott és "fejének vagdalt", de ő kezét maga elé tartotta, így életveszélyes sérülése nem keletkezett. Nyilvánvalóan a két bepanaszolt pozíciója tette azt, hogy az uriszék csupán egy-egy hét fogságra ítélte őket.²⁴

"1 fertály év vasban, heti két nap böjt mellett, közmunkán töltendő fogságra, kétszerre 60 pálca elvételeire, Tóth József sértett vérdíjának, valamint orvosi és egyéb költségeknek megfizetésére" ítéltek 1834-ben Bogyiszlai Vég Jánost, aki baltának élével kétszer megütötte a sértettet, metszett sebeket okozva.²⁵

A csekély büntetés kizárttá teszi, hogy az uriszék gyilkosság kísérletéért marasztalta el Kalocsai Rideg Istvánt 1844-ben, bár a tényállásból gyilkossági szándékra következtethetünk. "Májusban Tamás Istvánt farsangba támadott gyűlölségből megtámadván... úgy főbe ütötte botjával, hogy lerogyott, hanem a midőn már a földön vérbe feküdt, még akkor is ütötte...". Ezért két hó vasban, heti két nap böjt és közmunka mellett

töltendő rabságra, 20 botütésre, orvosi és 10 pengő forint egyéb költség megfizetésére ítélték.²⁶

1825-ben gyilkosság kísérletéért marasztalta el az uriszek és ítélte heti három nap bűjt mellett, vasban töltendő 1 évi rabságra, közmunkára, kétszerre elveendő 60 botra és bűnségédjével együtt 77 forint 40 garas megfizetésére Jogiczka Jánost, aki "Pétsi Péternek homlokát ásóval beszakasztotta légyen, az orvosi vizsgálat pedig ezen tsapását, ha annak erején a zsiros kalap nem győngitette volna, halálosnak állítván...".²⁷

Gyilkosság kísérletéért kaphatta az 1 évi vasban, heti két nap bűjt és közmunka mellett töltendő rabságot, háromszorra elveendő 75 botot Jankováczi szülétésü Kapos Mihály juhászbojtár, aki Bán Sándor dunapataji lakost "megtámadván, tetemesen megszurta" 1843-ban. Emellett orvosi és 50 váltóforint egyéb költség megtérítésére is kötelezték.²⁸

A következő jogesetekben bekövetkezett a halálos eredmény is, így azok befejezett gyilkosságnak minősültek: Közvetett bizonyítékok álltak az uriszek rendelkezésére Kotai Rácz János 1825-beni ügyében, akit azzal vádoltak, hogy baltával agyonvágta a sértettet. Mint-hogy "az Aranyos István megölésében a nagy gyanúból magát ki nem tisztította ... akasztófára ítéltetik."²⁹

1839-ben Leibnitzl Ramfll Mátyás Feller Józsefet "éles bitskával ágyékánál fogva olly veszedelemmel megdöfte ... 20 óra leforgása alatt ... meg is halálozott... az egész történet alatt bebizonyított hidegvérűsége ..." Az uriszek hóhárpallosra és a megölt vérdíjának megfizetésére ítélte.³⁰

1842-ben Miskai Csikósok Szolnoki Istvány, Pinczei Mihály és Csordás István Paksi Izraelita Meer Jónás meggyilkolásával vádoltattak, de "semmi olyatén körülmény mely ... csikósokat valamely gyanúval terheltetvén, ki nem fejlődvén ... próbák nem léttében ... mint ártatlanok szabadon bocsájtattak."³¹

II. fejezet

A RÖGTÖNÖS SZÁNDÉKKAL ELKÖVETETT EMBERÖLÉS

Egyetlen olyan jogeset áll rendelkezésünkre a kalocsai érseki uriszék 1825-1848 közötti büntető joggyakorlatából, amely e kategóriába sorolható, s amelyben az ítélet indoklása tartalmazza mindazon jegyeket, melyek e bűncselekményre jellemzők.

1841-ben Csanádi lakos Bálint Ferencet gyilkossággal vádolta a Felperes Uradalmi Ügyvéd, de az ítélet indoklásában foglaltakból kiderül, hogy az uriszék erős felindulásban, rögtönös szándékkal elkövetett emberölésben marasztalta és ítélte harmadfél év vasban, heti két nap bűjt mellett, közmunkán töltendő rabságra, ez idő alatt a szeszes italoktól való tartózkodásra, negyedévenként 25 pálca elvételére és a megölt 40 forintnyi holt vérdíjának megfizetésére.

Az ítélet megállapítja, hogy a vádlott sógorát "halálosan megsebesítette. ... Minthogy azonban ingerült és részeg állapotja ... de főképp a megöletett Paprika Péter által rajta elkövetett ütések által ... ingerültsége még magasabb fokra hágott el annyira, hogy fájdalom és bosszú szomja által eszmélete s ítéléstehetsége elkábítottván, s szándékának és akaratjának szabadsága nem kevésbé korlátoztatott, ugyanezért a tökéletes beszámításnak és így a törvény szigorú büntetésének sem lehetvén helye ..."³²

Mindebből világosan kiderül a szándék kialakulásának menete, annak minősége, s következtetni lehet az elkövetőt befolyásoló külső körülményekre, tudatának ezen

körülmények kialakította állapotára.

A válogatott felingerelte, hogy felesége hollétét eltitkolták előle, kisgyermekét kivették a kezéből, hogy a sértett ütések mért rá. Ezek rajta kívül álló körülmények, melyek hozzájárultak beszűkült tudatállapotának kialakulásához, e tudatállapotban, ingerültségében jött létre benne a rögtönös szándék, az adott szituáció termékeként, egyik pillanatról a másikra. E szándékot a legkevésbé sem fontolta meg, felizgatott állapotban cselekedett, szúrta kését a sértettbe.

Beszűkült tudatállapota csak részben korlátozta őt abban, hogy felmérje cselekményének "társadalomra veszélyességét", csak részben tette képtelenné magatartásának ellenőrzésére. Ennek két irányban van jelentősége. Egyrészt: amennyiben teljesen képtelenné vált volna a megfelelő mérlegelésre, azaz teljes egészében kizárt lett volna beszámítási képessége, az uriszék nem büntethette volna meg, az ilyen mérvű tudatzavar az uriszék más, jelen témánk körébe nem tartozó jogeseteiből kitűnően beszámítást kizáró ok. Másrészt: ha tudatállapota egyáltalán nem korlátozta volna cselekménye "társadalomra veszélyességének" felismerésében, az a szándék megfontoltságával lenne egyenlő, és így a gyilkosság büntetettét követte volna el.

Két igen lényeges vonatkozásban tér el a kalocsai érseki uriszék álláspontja hatályos jogunkétól. Az egyik: annak ellenére, hogy az elkövető ittas volt és ittasságát maga idézte elő, tehát ezen a katalizátoron keresztül hatottak a külső okok, az uriszék mégis megállapítja a privilegizált bűncselekményt. Hatályos jogunkban kizárólag az elkövetően kívül álló ok alapozhatja meg az ezen bűncselekmény miatti felelősséget. A sa-

ját maga által előidézett ittasság viszont az elkövető személyében rejlő ok! Így tehát leszögezhetjük, hogy a kalocsai érseki uriszék gyakorlatában méltányolja azt is, ha a rögtönös szándék kialakulásában jelentős szerepet játszó beszűkült tudatállapot nemcsak külső ok hatására jött létre. Azaz: nem tartja kizártnak a privilegizált bűncselekmény megállapítását akkor sem, ha a külső ok mellett szerepet játszott az elkövető személyében rejlő belső ok is a beszűkült tudatállapot és azon keresztül a rögtönös szándék kialakításában. Ez összhangban van azzal, hogy a kalocsai érseki uriszék gyakorlatában az ittasság minden esetben enyhítő körülmény.

A másik: a kalocsai érseki uriszék nem köti e bűncselekmény megállapíthatóságát a hatályos jogunk szerinti méltányolható okhoz. Jelen jogesetünkben szerepel a sértett ütései kiváltotta fájdalom és a bosszúszomj. A sértett okozta fájdalom méltányolható ok, a bosszúszomj azonban már nem! Ám az uriszék ez utóbbit a fájdalommal veszi egy tekintet alá, azaz nem tesz közöttük különbséget abból a szempontból, hogy az egyik méltányolható, a másik nem. Ebből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy az uriszék szerint bármilyen okból eredhet az erős felindulás, általánosításunknak ebből a köréből azonban ki kell vonnunk azt a lehetőséget, amikor maga az elkövető provokálja ki a sértett valamilyen magatartását azért, hogy erős felindulásra hivatkozhasson. Ez ugyanis olyan kirívóan méltánylást nem érdemlő ok, hogy jogeset hiányában nem vélelmezhetjük a kalocsai érseki uriszékről, hogy ilyen esetben is ugyanolyan enyhe megítéléssel lett volna az elkövetőre nézve, mint pl. bosszúvágy esetében.

III. fejezet

A VÉTKES EMBERÖLÉS

Ami a bűncselekményt elhatárolja a gyilkosságtól és ennek minősített változataitól, valamint a rögtönös szándékkal elkövetett emberöléstől, az a halálos eredményhez fűződő elkövetői pszichikus viszony, a tudattartalom, az pedig a bűncselekménykategóriában a vétkes vigyázatlanság, azaz gondatlanság, nevezetesen annak tudatos formája és a vétkes hanyagság. A gondatlanságnak ez a két formája jól megfigyelhető a kalocsai érseki uriszék gyakorlatában előforduló jogesetekben.

A tudatos gondatlansággal elkövetett emberölés jellemzője, hogy az elkövető szándéka csupán egy meghatározott magatartásra irányul, nem irányul viszont arra a halálos eredményre, amely abból a magatartásból bekövetkezhet. Ugyanekkor a halálos eredmény bekövetkezésének lehetőségét előre látja, de az az előrelátás nem tartja őt vissza a szándékos magatartás tanúsításától, mert bizik a halál elmaradásában. Ezt a bizakodást az elkövető saját magára építi, valamely tőle függő dologban, eseményben, valamely benne meglévő tulajdonságban bizik, amelyet ő befolyásolni képes, melyet ő úgy tud irányítani, hogy azok elhárítsák a halálos eredményt, megakadályozzák annak bekövetkeztét. Ez azt is jelenti, hogy a bizakodás megalapozott: az elkövető saját erejében, ügyességében bizik, és a bizalomra alapos oka van, pl. azért, mert egy megelőző esetben képességei nem hagyták cserben. Mivel azonban a szándékos magatartásból a halálos eredmény bekövetkezik, az elkövetőnek felelnie kell, mert a halál bekövetkezte azt bizonyítja, hogy könnyelműen bizakodott;

képességei azonnal nem voltak elogendők a halálos eredmény kiküszöbölésére, rosszul ítélte meg azokat. Az előre látott halálos eredményhez fűződő elkövetői pszichikus viszony tehát: a valóság helytelen megítéléséből folyó bizakodás a halál elmaradásában. Miután azonban az elkövető szándékos magatartásából következett be a gondatlanul okozott halál, az elkövetőnek felelnie kell.

Igy a kalocsai érseki uriszek 1834-ben 1 fertály év ~~vasban~~ töltendő fogságra, heti két nap büjtre, közmunkára és kétszerre elveendő 40 virgácsra ítélte Kalocsai Gyurita Imrét, aki Farkas Péter 12 éves gyermekkel együtt fürödve a gyerek tiltakozása ellenére őt a mély vízbe vitte, és így "kifulladásának és halálának oka volt."³³

1847-ben Risa másképp Marton Josef "No Joska megijesztelek!" szavakkal, töltött puskával rálőtt Tóth Josefre, aki "azonnal szörnyet halt". "... az alperesnek kellett tudni, hogy töltött fegyver volt kezibe, mégis ... embertársa felé tartani és elsütni bátorkodott ... vétkes gondatlansága eléggé bizonyíttatna ...", ezért fél év vasban töltendő fogságra, heti két nap büjtre és közmunka végzésére ítélte az uriszek.³⁴

Vétkes hanyagságról akkor beszélhetünk a kalocsai érseki uriszek ítéletei alapján, amikor az elkövető szándékos magatartásából úgy következik be a halálos eredmény, hogy azt az elkövető nem látta előre, de a tőle elvárható gondosság tanúsítása mellett előre láthatta volna. A szubjektív, az adott elkövetőtől elvárható előrejelést tartja az uriszek szem előtt: a például szolgáló jogesetből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a bizonyos foglalkozást űzők számára a foglalkozá-

suk körében tanúsított hanyagságuk miatt történt a baleset, mintha ugyane körben egy, ezt a foglalkozást nem űző hanyagsága folytán történt szerencsétlenség. Más szóval: a meghatározott szakképzettséggel rendelkezőtől szakmájának körében fokozottabb körültekintést, gondosságot várt el az uriszék, mint az olyan képzettséggel nem rendelkezőtől.

Az elkövetőt vétkes hanyagság esetén mulasztás terheli: elmulasztotta a megfelelő körültekintést, melynek el nem mulasztása esetén előre láthatta volna a halálos eredmény bekövetkezésének lehetőségét és így mérlegelhette volna, hogy tanúsítja-e a szándékos magatartást - melyből a halál bekövetkezhet, vagy nem. Éppen e mulasztás miatt enyhébb fokú a vétkes vigyázatlanság e formája, mint a tudatos forma: itt ugyanis hiányzik a mérlegelés lehetősége, nem is tarthatja vissza semmi attól, amit tenni vagy nem tenni szándékozik, miután fel sem merült benne - az elkövetőben - magatartása eredményének képzete. A tudatos gondatlanság esetében viszont a halálos eredmény képzetének visszatartó hatása ellenére tanúsítja a magatartást az elkövető. Minthogy azonban vétkes hanyagság esetén is az elkövető magatartásából következett be a halálos eredmény - tehát az okozati összefüggés fennáll - és megfelelő gondosság tanúsítása esetén az elkövető megteremthette volna magának a lehetőséget annak mérlegelésére, hogy tanúsítsa-e a magatartást, vagy ne - az elkövetőnek felelnie kell.

1835-ben Kalocsai takács Balog Jánost 1 fertály év rabságra ítélte az uriszék, aki "másodszori hajításra egy darab téglával úgy megsújtotta, hogy Nemes Balog Zsigmond azonnal lerogyván meghalálozott" a vád szerint, de a sértett lobbanékony természetét mégis ingerelte:

ását fogott és téglát hajított ellene, ez "Balog Zsigmond halálának szolgálhatott kellékes okul", a vádlott tudhatta volna, hogy "a hirtelen méregben a nagy ijedtség segíti elő a halált", számíthatott volna a sértett természetének ismeretében az átlagostól eltérő reakálásra.³⁵

Szentgyörgyi lakos Viasz Sándornak 1836-ban "valóságos gyilkos szándéka nem volt légyen, minthogy maga ellen is hátúlról sült el a puska, minthogy azonban már magába az is vétkes cselekedet volt, hogy ... puskát ragadni merészlett, és azzal a Benedeieknek segítségére mentt, élllesztvén bosszuságokat, ezen felül pedig tudván azt, hogy puskája töltve lévén, azzal könnyen szerentsétlenség történhet ...", ezért az uriszék fél év vasban töltendő fogságra, heti két nap böjtre és közmunka végzésére ítélte.³⁶

Hogy milyen nagy súlyt fektetett a kalocsai érseki uriszék az egyéntől elvárható előrelátásra, bizonyítja Kotsi Mihály kalocsai lakos 1838-ban tárgyalt bűnügye, melyben 1 fertály év rabságra és az áldozat 40 forintnyi holt vérdíjának megfizetésére ítélték az elkövetőt, aki fegyverének javítását befejezve "puskáját megfogván keze kakassára lecsuszván elsült, és az által ellenben lövő asszony /Jagitza János hitvese Matos Katalin/ fejét úgy tanálta, hogy azonnal szörnyűt halt ... töltött fegyverével vétkessen elkövetett vigyázatlansággal anynyival is inkább terhelhetne, minthogy puskájának kaka-sa hibás volt ... különben pedig gyakorlott vadász a halálos fegyverrel mások veszedelme nélkül bánni köteleztetett volna ..."³⁷

1843-ban magzatgyilkosság miatt helyezték vád alá Dukor Katalint. Am az ítélet megállapította, hogy az új-

szülött halála "nem az árnyékszéken való elszülés eredménye, hanem a szájkulcsolásból következett halál ...". De "terhes állapotját fel nem jelentette, továbbá tekintvén, hogy jóllehet tudta terhes állapotját, s ... gyaníthatta, hogy a szülés órája közelget, mindazon álta mégis az árnyékszékre ment, ezen totto vétkes hanyagságnak tekintvén ...", addigi fogsága beszámításával fél év vasban töltendő fogságra, heti két nap böjtre és közmun-ka végzésére ítélte az uriszek.³⁸

Annak ellenére, hogy az ítélet indoklásában feltárt tényállás egyértelműen vétlenségre utal, mégis vétkes hanyagságból eredt ölésért ítélte az uriszek 1 hó fogságra nádudvari lakos Faldum /?/ Antalt 1845-ben, aki Szent Istványi lakos Lovrity Istvánt kocsival "annyira eltiprotta, hogy az harmadnapra meg is halt." "... a nagy por miatt olyan nagy ovatossággal élt, hogy nem csak koczogva mentek a lovak, hanem még a kotsi előtt menőkre is kiáltván az utból félre is állottak, ... ezek félre állásával pedig, hogy egy harmadik is volt az uton, nem is gyaníthatván, azonban Lovrity István siketnéma is lévén ... az egész szerencsétlenséget inkább magának tulajdoníthatván ... a vasbanálló csak anynyiban találtatván vétkesnek, hogy ... nékie vigyázóbbnak kellett volna lennie..."³⁹ Az uriszek tehát ebben az esetben igen magasra emeli az egyéntől elvárható előrelátás mércéjét. Maga is leszögezi, hogy az elkövető mindent megtett a baleset elkerülésére, mégis olyan előrelátást kíván meg tőle, melynek tanúsítására az adott szituációban nem is lehetett volna képes az elkövető. Ez a kalocsai érseki uriszek részéről bizonyos következetlenséget árul el, és az eredményfelelősséghez való ragaszkodást tükröz - annak ellenére, hogy a vétlenség kö-

rében tárgyalt néhány jogesetben éppen az ettől való helyes elszakadásra törekszik.

Miután a következő jogesetünkben szereplő elkövető gyermekkorú, s így beszámíthatósággal nem bír, értelmetlen vizsgálni, hogy tette tudatos gondatlan, vagy vétkesen hanyag. Szent Benedeki Vajda János 11 éves gyermeke "a szögön függő puskáját attyának levette, megtöltötte, s miután aztat ... előbb elsütni sikertelenül próbálta, ... új kapszlit tett reá, s úgy elsütötte, ezen kilövés által a szerentsétlen szolgálot /Kis Terézia 18 éves hajadont/ úgy találta, hogy az kevés idő múlva lelkét kiadta". Tekintettel arra, hogy a gyermekkor beszámítást kizáró ok, az elkövetőt törvényszabta büntetéssel az uriszék nem sújthatta, ezért a játszótársak által kiosztandó 8 vesszőcsapásra büntette, apját pedig megdörögálta. Az eset 1844-ben történt.⁴⁰

A mulasztás okozatiságáról irtakat figyelembe véve, nem cselekvéssből, hanem mulasztásból eredő gondatlan emberölés a vád, mégpedig hanyagság formájában, bíró A. ... M... János ellen 1846-ban, akinek jelentést tettek arról, hogy Mészáros András lököttöt elfogták, "mégis ő kötelességénél fogva nem hogy rendelkezett volna, hanem falu végén nép dühének ... hagyva, azok által agyon verettett ... holott célszerű rögtöni rendelkezések által mindez elmellőztethetvén. Mészáros András még életben is maradhatott volna, előre kellett volna látnia, hogy a végre elfogott gonosztveő látványa tettelegességre ingerelheti a feldühödött népet, melynek halálos következménye lett. Az uriszék azonban felmentette a vádlottat, mert a vizsgálat során kikerült, hogy "hanyagsággal, avagy a kötelesség elmulasztásával nem vádoltathatván ..."⁴¹

A vád ugyan férjgyilkosság, mégis mulasztással el-

követett vétkos emberölésben marasztalta el az uriszék 1832-ben Horváth Katalint, néhai Sas János özvegyét. Férjének a kapott halálos sebből két héten belül következett be halála. Az uriszék megállapította, hogy az asszony "férjének gyógyításában, noha annak sebe csak feltételelesen volt halálos, minden kitelhető szorgalmat nem követett el, ezen tekintetből ... vétkesnek tekinttén ...", 1 fertály év vasban töltendő rabságra, heti két nap böjtre és közmunka végzésére ítélte az elkövetőt. Annyiban a mulasztás az asszony részéről szándékos lett volna, férjgyilkosságért marasztalták volna el.⁴²

Zárjuk a bűncselekményeknek ezt a körét a vétkos emberölés legsúlyosabb beszámítású esetére például szolgáló jogesetekkel, amelyekben szándékos bántalmazásból következett be a halálos eredmény, melyre az elkövetőnek gondatlansága terjedt ki. Ez az ún. szándékossággal vegyes vétkeesség esete. 1825-ben Keczei Bene Jánost 1 év vasban, heti három nap böjt mellett töltendő fogságra, kétszerre elveendő 50 botütésre és az elhunyt 40 forintnyi vérdíjának megfizetésére ítélte az uriszék. A vádlott Sebestyén János 12 éves gyermekét, mert az felgyújtotta a polyváját, kegyetlenül megverte. Az orvosi vizsgálat szerint "a gyermek a verés következésébe halt meg", az uriszék viszont megállapította, hogy a vádlottnak "a gyermek ölésre egyenes szándéka sem volt."⁴³

A büntetés mértékéből s az ítélet indoklásából következtethetően a legsúlyosabb beszámítású esetként bírálta el az uriszék Sükösd-i lakos Gyuka János ügyét. Ezt a jogesetet az okozati összefüggés kapcsán már tárgyaltuk.⁴⁴

IV. fejezet

A VÉTLENSÉG PROBLÉMÁJA

Először azt kell vizsgálni, hogy létezik-e egyáltalán valamilyen magatartás, amelyből a halálos eredmény bekövetkezett, amely a halál oka. Ha ugyanis nincs magatartás, nem lehet annak következménye, eredménye sem - így fel sem merülhet a vétlenség problémája.

Ha van magatartás, vizsgálni kell, hogy az kinek a magatartása. Ha az elkövetőé, akkor vizsgálni kell az ehhez való pszichikus viszonyát, de az eredménnyel összefüggésben. Ha a kalocsai érseki uriszék gyakorlatában előforduló variációkat tekintjük, szándékos illetve gondatlan magatartásból áll be a vétlen halál. Lehetséges variáció még az is, hogy másvalakinek van valamilyen magatartása, illetőleg történik valami, amit az "elkövetőnek" hatalmában áll megakadályozni. Ha ő minden tőle elvárhatót megtesz, de ennek ellenére mégis bekövetkezik a tőle független magatartásból vagy eseményből, történésből a halálos eredmény, őt a felelősség nem terhelheti, mert ő a bekövetkezett halál tekintetében vétlen. Azt az okozati láncolatot, amelyet másvalaki magatartása, esemény, történés indított el, a megakadályozás lehetőségével bíró "elkövető" nem tudta kedvezően befolyásolni, mert a halálos eredmény elhárítása meghaladta képességeit. Tehát a halálos eredmény az "elkövető" önhibáján kívül következett be, annak ellenére, hogy ő minden tőle elvárhatót megtett annak elhárítására.

Tehát az esetben, ha az "elkövető" saját magatartásával indítja el az okozati láncolatot, a halálos ered-

ményre még csak gondatlanságának - még csak hanyagság formájában - sem szabad kiterjednie. Viszont, ha rajta kívül álló ok indítja el, akkor tudata átfoghatja a halálos eredmény bekövetkezésének lehetőségét, de minden tőle elvárhatót meg kell tennie annak elhárítására. Így "ha be is következik a halál, az "elkövető" felelősségre nem vonható, emberölésben való véttlenséggel van dolgunk.

Az, hogy a rendelkezésre álló jogesetekben töretlenül érvényesül a kalocsai érseki uriszék ilyen ítélkezési gyakorlata, bizonyítja, hogy - bár az eredmény a kiindulási pont az eset összes körülményeinek felderítésénél, és annak meglétéhez vagy nem létéhez az uriszék esetenként mereven ragaszkodik - már elszakadt a primitív eredményfelelősségtől.

Az "elkövető" szándékos magatartása okozta a halálos eredményt, erre az eredményre azonban sem szándékosága, sem gondatlansága nem terjedt ki, a következő esetekben:

Szentbenedeki Csire Péter vádlottat 1841-ben az uriszék felmentette a gyilkosság vádja alól, de azért, hogy "Farkas Istvánt már el is indulásakor ittasnak tapasztalta, azzal mégis a veszélyteljes Duna hajjaira merészlette ön és társának életét bízni, bíróképpen megdorgáltattott." Ugyanis a vádlott elaludt a osónakban, és közben a sértett kiesett és vízbe fulladt.⁴⁵

1845-ben tolnai Pirisi József ügyében állapította meg az uriszék, hogy "csak legkisebb szándéka és akaratya sem volt Frang Józsefet meglőni, az sem bizonyodván be, hogy a puska huzakodás alkalmával hogyan és miképp sültetett el, azért a vádlott ... mint egészen ártatlan szabadon bocsájtatni ítéltetik."⁴⁶

Esemény, történés indította el az okozati láncolatot az alábbi esetben: 1831-ben Madnyánszki János megbokrosodott lovai - annak ellenére, hogy a bakon ülő vádlott minden lehetséges módon, még saját testi épségének kockáztatása árán is megállítani próbálta őket - agyongázolták Antoni Mihályt. Az uriszek leszögezte, hogy "az eset csak történetes volt", így a vádlottat mint ártatlant minden büntetés alól felmentette.⁴⁷

Hasonlóképpen állapította meg az uriszek Romsits György kalocsai lakos vádlott ügyében 1836-ban, hogy az "lovait a nagy sebességtől fel nem tartóztathatta, és így az egész szerencsétlenséget tsuppa és legnagyobb véletlenségnek lehet tekinteni, ezért tehát Romsits György Markó János szerencsétlen halálának semmiképp oka nem lévén felmentetik és szabadon bocsáttatik."⁴⁸

Szeremlyei Danosa János 1826-ban gondatlan magatartás folytán a kocsija előtt részegen bókászó Nagy Ádámot elütötte. "... az orvosi tapasztalás ... semmi zúzás jelét az egész testen nem találván, azt tartaná, hogy Nagy Ádám mint vérmes alkatú ember guta ütés által múlt légyen ki, ...". az uriszek a vádlottat "vigyázatlansága tekintetéből" 25 botütés elvételére ítélte.⁴⁹

V. fejezet

A VÉTLEN ÖNVÉDELEMBŐL ELKÖVETETT EMBERÖLÉS

A vétlen önvédelmet a kalocsai érseki uriszék is olyan mentő körülményként értékeli, amely a beszámítást teljesen kizárja. Minthogy abban a helyzetben, amely a vétlen önvédelem alapját képezi, az elkövető nem szabad elhatározásából, befolyásmentes akaratából cselekszik, hanem a szituáció megkívánta kényszerhelyzetben, büntetlenséget élvez. Ezt vallja az uriszék is, mert bár néhány más esetben az eredményfelelősséghez közelítő ítéletet hoz és az eredményből, nem pedig a szándék meglétéből illetve minőségéből indul ki, a vétlen önvédelmi helyzetben cselekvő elkövetőt felmenti minden beszámítás és büntetés alól.

A vétlen önvédelem megállapíthatóságának legfőbb feltétele, hogy az elkövető cselekvését támadás előzze meg. E támadás teremti meg azt a kényszerhelyzetet, amelyben az elkövető cselekedni kénytelen - és minthogy támadás csak cselekvéssel hárítható el, a vétlen önvédelmi helyzetben elkövetett emberölés mulasztással nem valósítható meg. Nyilvánvaló, hogy támadás hiányában az elkövető akaratát semmi sem befolyásolja, elhatározásának szabadságát semmi sem korlátozza, így, ha ölései cselekményt követ el, gyilkosságért - esetleg annak minősített válfajaiért -, illetve rögtönös szándékkal elkövetett emberölésért felel.

A támadás oldaláról jelentkező feltételek: legyen jogtalan, jelenbeli, ne az elkövető szándékos vagy gondatlan magatartása idézze elő, és - tekintve, hogy a

vétlen önvédelemben elkövetett emberölést és nem általában a vétlen önvédelmet tárgyaljuk, és azon feltételeket vizsgáljuk, amikor a vétlen önvédelmi helyzetben elkövetett emberölés élvez teljes mentességet a beszámítás alól - az elkövető, avagy más élete ellen irányuljon. Az elkövető saját illetve a más vagyona ellen intézett támadás is elhárítható ölési cselekménnyel: egy fontos jogelv szerint az éjszakai tolvajt bárki büntetlenül megölheti. Az a tény, hogy az elkövető nemcsak a saját, hanem a más élete illetve vagyona elleni támadás emberöléssel való elhárításakor élvez büntetlenséget, jelenti, hogy a "vétlen önvédelem" nem szükségképpen a szó szoros értelmében vett "önvédelem"!

A jogos pozícióban lévő támadásának ellenszegülés és ennek eredményeként a támadó megölése nem tekinthető vétlen önvédelemben elkövetett ölésnek. Így a kalocsai érseki uriszek hivatalos személy megöléséért vonta felelősségre 1843-ban csanádi származású Varga Pétert, aki "... Helység Hadnagyát Kis Andrást ki csupán kötelességét hiven teljesítette, megtámadta ... és így Kis Andrásnak a viszont megtámadásra okot szolgáltatott ... a vasvillát ... ellene szegezve ... tartotta, melynek ... a halálos döfés tulajdonítható, annak mellőzése pedig a vasban állónak nemcsak hatalmába, de ... kötelességében is állott ...", és hóhérpallosra ítélte.⁵⁰

A most tárgyalt jogesetünk jó példával szolgál arra is, amikor a támadást az elkövető szándékos magatartása idézi elő. Az elkövető gondatlan magatartása idézte elő a támadást az 1847-ben tárgyalt, Bukor Ferenc molnárlegény ellen indított büntető perben, aki "egy ... karót fogván fel, úgy ütötte fejbe Kozma Istvánt, hogy az ... még aznap lelkét kiadta". Az uriszek megállapi-

totta, hogy "alperest előbb maga Kozma István ... furkóval támadta meg ...", és hogy "Kozma István mint élte megtámadója ellen az alperes önvédelembe volt ... azonban jól tudta, hogy ... garázda természetű és könnyen haragra gerjedő volt ... ütött ... nem hogy kikerülte volna, sőt ... még inkább haragra ingerelte ... vétkes gondatlansága ki tűnne ...". Ezért a már kitöltött 4 hó rabságát beszámítva még egy negyedév fogságra, és az elhunyt 40 forintnyi vérdíjának megfizetésére ítélték.⁵¹

Levonhatjuk azt a következtetést, hogy a támadás szándékos előidézése esetén gyilkosságért illetve annak minősített változatáért, gondatlan előidézése esetén pedig vétkes emberölésért felelt az elkövető.

A támadás élet ellenisége a védelem oldaláról azt jelenti, hogy mivel az emberi élet, mint amelyhez az embernek legnagyobb és legfontosabb érdeke fűződik, feroz veszélyben, minden lehetséges módon és eszközzel meg lehet kísérelni a támadás elhárítását, és ha az elhárító cselekményből a támadó halála bekövetkezik, vétlen önvédelemben elkövetett emberölés valósul meg, s az elkövető nem felel.

Ha azonban a támadás nem élet elleni és elhárítható lenne oly módon is, hogy a támadó élete megmaradjon, de ennek ellenére az elkövető mégis megöli, ez már nem minősülhet vétlen önvédelemben elkövetett emberölésnek. /Nem feledkezhetünk meg persze a már említett jogelvről vagyron elleni támadás esetén! / Ilyenkor a vétlen önvédelem szükséges mértékének a túllépéséről /excessus/ beszélünk, az így elkövetett emberölést már önálló bűncselekményként kell elbírálni, és ha a cselekmény ezen önálló szakaszában az elkövető beszámítása nem volt kizárt,

vagy legalábbis korlátozott, felelősséggel tartozik. Így mint gyilkost ítélte az uriszék 2 év vasban, heti két nap böjt mellett töltendő fogságra, közmunkára, és félévenkénti 25 pálcára súkösdi származású Topsit Pétert, aki nem át Karagity /7/ Tamást "egy súlyos petrenoze hordó rúddal úgy fejbe ütni, hogy azon ütés következésébe ... néhány óra leforgása után meg is halálózott ...". Az uriszék leszögezte, hogy az alperes a sértett által "nem csak hogy illetlenül sértegetett, hanem ... tőle is verettetvén így mintegy önvédelembe követte el a büntettet ... minthogy petrenoze hordó rúd nélkül is védelmezhetette volna magát ...".⁵²

A támadás jelenbelisége, azaz megkezdettsége és be nem fejezett a védelem oldaláról azt takarja, hogy sem a támadás megkezdése előtt, sem annak befejezés után /utóbbi: praetextus/ kifejtett cselekmény nem vétlen önvédelmi cselekmény, következésképpen az ennek során elkövetett emberölés nem minősülhet vétlen önvédelemben elkövetettnek. Ilyenkor is felelősséggel tartozik az elkövető, hacsak beszámítása nem volt kizárt vagy korlátozott.

Az esetle várható támadás megkezdése előtt, az annak elhárításához előreláthatóan szükséges mértéket túllépve követte el ölési cselekményét Szegszárdi származású Lemle István. Az uriszék által megállapított tényállás szerint "az alperes ... még azt sem tudhatta valjón a meggyilkolt ... őt ment-é keresni, ... úgy tudván azt is, hogy gyilkoló eszköz a meggyilkoltnál nem volt, és így ... magát másképp is védelmezhetette volna, mégis fejszét fogott reá ... bátorkodott ... azzal úgy ejbe vágni, hogy következő nap reá meg is halt nem iszonyodott ... ezért ... mint valóságos gyilkos tekintődven ..." hóhér-

pallosra és a megölt 40 forintnyi vérdíjának megfizetésére ítélték őt.⁵³

Utoljára említsük meg azt a jogesetet, amely a vértlen önvédelemben elkövetett emberölés tipikus példája, valamennyi szükséges feltétel megléte mellett fejtette ki az elkövető az ölési cselekményt! Az a jogelv realizálódik benne, mely szerint az éjszakai tolvajt, ha az megadni nem akarja magát, bárki büntetlenül megölheti. A kalocsai érseki uriszék felmentette az elkövetőt minden beszámítás és büntetés alól: 1847-ben Szent Istványi lakos vádlott Szent Istványi Dítelán Gergelyt lőtte le. Az uriszék a tényállást akként állapította meg, hogy "éjjel gonosztevők Bauer József tehenét el akarták lopni, már a kötelet is elvágván ... a gonosztevők egyike már-már a sövényen által ugrani akart, amidőn ... többször szólítván a gyanús egyént, s fenyegetvén, hogy meglövi, az ... feleletet nem adott, s magát nem igazolta ... az éj vésszel terhes körülményei között az élet kockáztatása avagy a gonosztevő eleresztése nélkül nála lévő lőfegyver használatául le nem mondhatott ... a törvényes védelem korlátait át nem hágó, s lakó társai védelmére kész ... egyén ... felmentetik ...".⁵⁴

VI. fejezet

A GYLKOSSÁG MINŐSÍTETT VÁLTOZATAI

1/ Az "elkövetési tárgy" speciális volta miatt

a/ Rokongyilkosság

A bűncselekmény sértettje, "elkövetési tárgy" kiemelkedő jelentőségű e kategóriában: az elkövetővel meghatározott rokonsági fokban lévőkkal szemben követhető el. A büntett tárgyánál fogva kiemelt minőségének az az oka, hogy a természettől eredő vérségi kapcsolat miatt a rokonok egymásnak megkülönböztetett szeretettel és tisztelettel tartoznak és a természetes kapcsolat legelvetemültebb módon történő meggyalázásáról van szó.

Pauler Tivadar felsorolja azokat a személyeket, akik e bűncselekmény sértettjei lehetnek: az elkövető szülei, házastársa, gyermeke akkor, ha egyéb különleges feltételek hiányában nem jöhet szóba a gyermekölés tényállása, továbbá az oldalági rokonok negyedik izig. Ez a körülhatárolás nem egészen logikus: az oldalág negyed izig magában foglal egészen távoli rokonsági fokban lévőket is, ugyanakkor a lényegesen közelebb álló nagyszülők és unokák már nem szerepelnek a felsorolásban, nem lehetnek sértettjei e bűncselekménynek. A kalocsai érseki uriszek 1825-1848 közötti büntető joggyakorlatában szülő-, házastárs-, és gyermekgyilkosság fordul elő.

A tettesnek tudatában kell lennie, hogy valamely, a fentebb felsoroltak körébe tartozó személy ellen követett el gyilkosságot. Ha az elkövető nincs tisztában azon személy rokoni minőségével, az egyéb feltételek fennforgása esetén gyilkosságért vagy rögtönös szándék-

kal elkövetett emberölésért felel, nem róható ugyanis az elkövető terhére olyan tény, melyről az elkövetéskor nem volt tudomása.

Szerintünk ez a bűncselekmény nemcsak megfontolt, hanem rögtönös szándékkal is elkövethető: erős felindulás, és az ennek állapotában kialakult a realizált rögtönös szándék esetében sem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy olyan személyen hajtja végre a büntetett az elkövető, akihez természettől eredő kötelék fűzi, s ennél fogva fokozottan lenne köteles magát visszafogni, fegyelmezni. Viszont, ha valaki az említett körbe tartozó rokonát gondatlanul öli meg, vétkes emberölésért feleljen.

Atyagyilkosságért állították az uriszék elé 1827-ben András Pált, akit azzal vádolt a Felperes Uradalmi Ügyvéd, hogy 82 éves öreg atyját gyűlölködésből megfojtotta. "Probák hiánya miatt" a vádlott felmentésére került sor.⁵⁶

Feleséggyilkosság volt a vád ugyancsak 1827-ben Pór Sándor mint tettes és szülei mint felbújtók és bűnsegédek ellen. A feleségét fokossal fejbe ütő és ezzel halálát szándékosan okozó tetteért jobb kezének megelőző levágásával súlyosított hóhérpallos által végrehajtandó halálbüntetésre és asszonya vérdíjának megfizetésére ítélte az uriszék. A szülőket bizonyíték hiányában felmentette.⁵⁷

1830-ban Mária Mátyást mentette fel az uriszék a feleséggyilkosság vádja alól, mert azt a cselekményt, amelyet a vád a halál előidézőjéül állított, több mint hat héttel a halál bekövetkeztét megelőzően követte el a vádlott ... A halál oka nem is ez a cselekmény volt, hanem a gyakran részegeskedő asszony többszöri elesése.⁵⁸

Ugyancsak felmentéssel végződött 1841-ben császártöltési Koch Mihály büntetőpere, minthogy "legkevésbé sem világosodván ki, hogy a vasban álló hitvessének halálát okozta volna ...".⁵⁹

1840-ben Kalocsai lakos és nevendék Papház kapus Zsombori Pál "ön- s Hitvesse" szándékba vett meggyilkolásáért fogták büntetőperbe. Az uriszék harmadfél év vasban, heti három nap böjt mellett töltendő rabságra, közmunka végzésre és ez idő alatt a szeszesitaloktól való tartózkodásra ítélte, mert "mind a kettőjük meggyilkolását előre eltökéllette" és azt végrehajtani meg is kísérelte, de "a gyors és célirányos orvosi segedelem mind a kettőjüket a haláltul megmentette."⁶⁰ E jogeset kapcsán merül föl a vélt bűncselekmény problémája, pontosabban a bűncselekmény stádiumának téves tudata: az elkövető "magát feleségének vélt halála után kivégezni szándékozott", azt hitte, hogy feleségét megölte. Nem tudta, hogy az asszony nem halt meg, és emiatt az ő ölési cselekménye kísérleti szakban maradt. Így, bár az ő tudatában befejezettként élt az általa elkövetett gyilkosság, mégis kísérletért büntették, mert a halálos eredmény elmaradt. Ez az uriszék által kiszabott büntetés mértékében is tükröződik: befejezett gyilkosságért halált szab ki általában, ez esetben pedig csak szabadságvesztést rótt az elkövetőre.

Kétséggkívül feleséggyilkosság kísérletét követte el a vád szerint 1835-ben Szeremlyei Kis Török Pál, aki feleségét "meggyilkolni szándékozott", baltával megsebesített, "ki is életét ujjának nyak mellé tevésével mentette meg, mellyet el is vágott...". Itélt azonban nem született.⁶¹

Feleséggyilkolás kísérlete is lehet az az 1843-beli

eset, amely miatt az uriszék kalocsai lakos Biró Jánost 1 év vasban, heti két nap böjt mellett töltendő fogságra ítélte. A vádlott "két izben is egy hét alatt neki menvén ... földhöz dobta, itt fejét az ajtó küszöbbe verte, és rajta gázolván is olly annyira megkinozta, hogy az asszonytól sok vér is ment el, sőt... a nehéz nyavalya is el ütötte, s a megveretett harminch hét óra hosszágig csaknem minden életjel nélkül volt...".⁶²

Férjgyilkosságot tartalmazott a vád 1841-ben néhai Sas János özvegy Horváth Katalin ellen, aki "a gyógyítás elmulasztásával s Férje sebeinek titkolásával" házastársa halálát okozta. Azonban "a szándékba vett Férj gyilkosság ... bé nem bizonyíttatna", az uriszék a vád alól felmentette a nőt, ugyanakkor vétkes emberölésben marasztalta.⁶³

Gyermekgyilkosságot követett el Foktúi Leski Éva, Varga József hitvese, akit az uriszék 1839-ben hóhérpallossal végrehajtandó halálbüntetésre ítélte. 14 éves Imre nevű fiának "előbb fején halálos sebet ejtett, annakutána nem figyelmezve élete fenntartásáért rimánkodó gyermekének kérésére, annak nyakát kése ketté metszette..."⁶⁴

Az alábbi jogeset nem minősíthető egyértelműen: gyermekgyilkosság volt a vád Szent Istványi Kubinyák János Takács mester ellen 1837-ben, aki terhes feleségén többezöri kegyetlenségeket követett el. "... gyermeke holtan születvén fején véres zuzott daganat találtatott, szinte a hát csontja össze görbedve és duzzadt volt, valamint a holt csecsemőnek vállán is ütéstől származott foltok látszóttak, ha csupán az asszonyt verte az elkövető. Ebben az esetben gondatlan magzatelhajtásról - amely súlyos testi sértésnek minősül - lehetne szó, miután az asszonyon elkövetett sértések eredménye a holt gyermek idő előtti születése. Ezek a sérülések a gyermekén csakis annak megszületése után,

rajta közvetlenül véghezvitt sértések nyomán keletkezhetek. Minthogy azonban a gyermek holtan született, "alkalmatlan tárgyon" elkövetett kísérletről lehet szó - ha az elkövető nem tudta, hogy a gyermek már halott. Miután a vád csak a fentebb idézetteket tartalmazza, kétséges, hogy mi okból vádolják gyermekgyilkossággal Kubinyák Jánost. Az urizsók felmenti őt a vád alól, de az ennek alapjául szolgáló érthető indoklással adós marad.

b/ Gyermekölés

Nemcsak tárgyában - csak az /élő/ újszülött gyermek sérelmére követhető el - speciális esete a bűncselekménycsoport a gyilkosságnak, hanem alanyában is: csak az újszülött anyja követheti el. Ennek a gyermeknek pedig törvényszerűen, azaz házasságon kívül születettnak kell lennie. Ez azt jelenti, hogy az anya vagy leány, vagy férjes asszony illetve özvegy ugyan, de a gyermek nem férjétől származik.

Ha az anya nem újszülött gyermeket öl meg, illetve házasságból származó újszülött gyermekén követi el a gyilkosságot, nem gyermekölést, hanem rokongyilkosságot követ el. Ha nem az anya öl meg a házasságon kívül született gyermeket /újszülöttet/, attól függően, hogy az elkövető a megkívánt rokonsági fokban áll-e a gyermekkel vagy nem, rokongyilkosság illetve gyilkosság valósul meg. Így tehát, bár 1829-ben Kalocsai Sárközi Róza Foktőről Kalocsára jövevet útközben megszült gyermekét megölte a vád szerint, nem gyermekölés, hanem rokongyilkosság miatt felelt volna, ha próbák hiánya miatt nem eresztették volna szabadon,

mert a gyermek törvényes férjétől való volt.⁶⁶

Nem lehet kideríteni egy 1837-ben keletkezett ítéletből, hogy a hóhórpallosra ítélt Horváth Juliannának, Dilo-vai József lankai lakos özvegyének gyermeke az elhalt férj-től származott-e vagy törvénytelen úton szerezte a nő.⁶⁷

Kérdéses, vajon mi az az időhatár, amikortól már é-lőnek tekinthető a megszületett magzat. A jogesetekből kitűnően a kalocsai érseki uriszek vizsgálta az adott szituációban a gyermek életbenlétét a szülés után. Ezt az ítéletekből tudjuk, minden ítélet tartalmazza, hogy az anya élő vagy halott gyermeket szült. Másfelől viszont az egyik jogesetben felfedezhetjük, hogy az anya hat hó-napra szülte meg gyermekét. Az a tény, hogy az uriszek gyermekülésben marasztalta volna el az anyát, ha be tud-ta volna bizonyítani, hogy nem természetes halállal halt meg a gyerek, bizonyítja, hogy a hat hónapra született magzatot általában élőnek és nem elvetélt magzatnak, a hat hónapra történt szülést pedig rendes szülésnek és nem elve-tülésnek tekintette. Ha ez nem így lenne, akkor értelmet-len lenne a konkrét helyzetben vizsgálni azt, hogy a hat hónapra született magzat valóban élt-e. Márpedig a kalo-csai érseki uriszek az egyes esetekben ezt vizsgálta. To-hát a hat hónapra született élő magzat megölése - az e-gyéb szükséges feltételek fennforgása esetén - gyermekö-lésnek minősült az uriszek gyakorlatában. És bár a joge-setünkben szereplő anyát /Miskei lakos Andriská Anna/ 1828-ban bizonyítékok hiányában felmentették, fenti kö-vetkeztetésünk nyilván igaz, mert az ítélet tanúsága sze-rint kellő bizonyítékok esetében elítélték volna.⁶⁸

Jellemző, hogy a védelem csaknem kivétel nélkül hi-valkozik arra, hogy az anya cselekedete "egy zavart perco-

zenetnek volt mive", hogy "a rabot a szégyen gondolkodásában megzavarta" stb. Ez azt jelenti, hogy már a kalocsai érseki uriszék is ismerhetett olyan elméleti álláspontokat és foglalkozott azokkal, amelyek szerint az anya a szüléskor olyan rendkívüli állapotba kerül, melynél fogva előfordulhat, hogy egészen vagy részben képtelen felismerni cselekménye "társadalomra veszélyességét", vagyis az az állapot a beszámítást korlátozó vagy kizáró tudatzavart eredményez az anyánál. Ilyenformán az anya vagy enyhábban vagy egyáltalán nem büntethető.

A hozott ítéletekből azonban arra következtethetünk, hogy az uriszék egyetlenegy esetben sem ismerte el azt, hogy az adott elkövetők vonatkozásában ez a rendkívüli állapot a beszámítást akár csak korlátozó tudatzavart okozott volna. Ugyanis azon esetekben, melyekben bűnösnek találta a vádlottakat, kivétel nélkül hóhérpallosra ítélte őket. Azokban az esetekben pedig, amelyekben felmentő ítéletet hozott, azt bizonyíték hiányában tette, illetve egy esetben öröklött elmebetegséget állapított meg mint kizáró okot, de ez nem azonos a szülés okozta rendkívüli állapot következtében létrejött és beszámítást teljesen kizáró tudatzavarral. Tehát a kalocsai érseki uriszék nem tekintette a gyermekölést privilegizált bűncselekménynek.

Nem fogadta el az uriszék 1826-ban kalocsai Somogyi Erzsébet ügyében a védelem arra való hivatkozását, hogy a nő tette "egy zavart perczenetnek volt mive", és hóhérpallosra ítélte.⁶⁹

Ugyanígy járt 1829-ben kalocsai Dolvári Ilona is, akit a védő úgy próbált monteni, hogy "a rabot a szégyen gondolkodásában megzavarta".⁷⁰

Ugyanakkor viszont felmenti sükösdí lakos Farkas An-

nát, Topsits Péter hitvesét 1846-ban, aki "tilos szerelmi szövetségből" származó újszülöttjét ölte meg, mert az orvosi vizsgálat bizonyosága szerint "az alperes nő véle született s jelesen az agyat alkotó élet művek eredeti tökéletlen kifejlődöttségből származott elme kóros állapotja végett beszámítás alá nem vonható ...".⁷¹

Ez a bűncselekmény csak szándékosan követhető el - mind megfontolt, mind rögtönös szándékkal -, s ez a megfelelő büntetés kiszabása mellett a kalocsai érseki uriszek gyakorlatában is tükröződik. Ezért nem a bűncselekménykategóriába, hanem a vétkes emberölés körébe sorolható Bukor Katalin 1843-ban keletkezett, már említett ügye.⁷² Azon okból is ki kell vennünk a kategóriából, mivel gyermeke a születés után 10 nappal hunyt el - ez önmagában is kérdésessé teszi a gyermekölés megállapíthatóságát, tekintve, hogy az uriszek gyakorlatában előforduló jogesetekben közvetlenül vagy néhány órával a szülés után következett be a halál, Pauler szerint 24 órán belül, az 1843-as büntető törvény tervezet szerint pedig 3 napon belül kell bekövetkeznie a halálnak.

1826-ban a bűncselekmény miatt ítélték hóhérpallosra Foktői Horvát másképp Csire Évát, aki a szülőben szülte meg gyermekét, s egy kútba vetette, ahol az újszülött meghalt.⁷³

1826-ban Tóth Zsuzsannát viszont "előbb jobb kezét levágva hóhér pallosára" ítélte az uriszek. A nő megelőzőleg megkísérelte magzatát elhajtani, sikertelenül.⁷⁴ Kérdéses, vajon hogyan értékelhető a sikertelen magzatelhajtási kísérlet az utána elkövetett befejezett gyermekölés vonatkozásában?

Ha megvizsgáljuk a gyermekölésért kiszabott bünte-

tést, láthatjuk, hogy az uriszek az elkövetőket hóhérpallosra ítélte, egyedül Tóth Zsuzsanna büntetését súlyosította jobb kezének megelőzőleg történő levágásával. Nem valószínű, hogy a férjes asszony tilos szerelmi viszonyát büntette ilyen szigorúan az uriszek, hiszen joggal feltételezhetjük, hogy a kalocsai érseki uriszek mint egyházi bíróság a vallás szellemétől áthatva éppoly tilos viszonyként kezelte a házasságon kívüli nemi kapcsolatot a leányoknál is, mint a férjes asszonyoknál. Márpedig a megsejteszt leány elkövetők hóhérpallossal végrehajtható halálbüntetését nem súlyosította testesonkító büntetéssel. Ami tehát Tóth Zsuzsanna esetében indokolhatja azt a büntetést, az kizárólag a megkísérelt magzatelhajtás lehet, amely magában véve is önálló bűncselekmény, s melyre jelen esetben csak a befejezett gyermeköléssel együtt derült fény, így kerültek közösen elbírálásra. Az a tény, hogy az ítélet külön taglalja mindkét bűncselekmény tényállását, és külön állapítja meg mindkettőben Tóth Zsuzsanna bűnösségét annak ellenére, hogy a magzatelhajtási kísérlet "alkalmatlan eszközzel" elkövetett kísérlet volt, azt bizonyítja, hogy a kalocsai érseki uriszek a sikertelen magzatelhajtási kísérletet és az utána elkövetett befejezett gyermekölést halmazatként értékelte, azaz ebben a relációban a magzatelhajtási kísérletet nem tekintette sem "büntetlen előcselekménynek", sem pedig egyszerű súlyosító körülménynek. Ezt indokolja a két különböző elkövetési magatartás két különböző elkövetési tárgy vonatkozásában: az egyik a méhmagzat, a másik az élő újszülött- bár a "jogi tárgy" azonos: a jövődöbeli illetve a már élő ember ölete.

c/ Magzatelhajtás

Az 1825-1848 közötti időszakban a kalocsai érseki uriszek büntető joggyakorlatában befejezett magzatelhajtás nem fordult elő, a cselekmények kísérleti szakban maradtak, valamennyi esetben azért, mert "alkalmatlan eszközzel" próbálták elűzni a magzatot. Egyetlen esetben befejezett magzatelhajtás a vád, de az uriszek bizonyították hiányában felmentette az elkövetőt.

Ezt a bűncselekményt mind az anya, mind pedig - az anya beleegyezésével vagy anélkül - más is elkövetheti. Az uriszek gyakorlatában előforduló valamennyi esetben az anya volt az elkövető. Míg az egyéb bűncselekményekre általában az jellemző, hogy a tettesben minden külső ösztönzés nélkül alakul ki a szándék, ebben a bűncselekménytípusban szinte kivétel nélkül kapcsolódik felbújtói cselekmény a tettesi cselekményhez és minden esetben mind fizikai, mind pszichikai bűnszegéllyel is találkozunk.

Az a tény, hogy az elkövető anyák valamennyien "alkalmatlan" szerekkel próbálták elűzni a magzatot, felveti az "alkalmatlan kísérlet" problémáját az ítélkezési gyakorlatban. A kalocsai érseki uriszek gyakorlata annak elbírálását illetően nem egységes. Így 1828-ban Andriska Annát bizonyítékok hiányában felmentették a gyermekölés vádjától, ám azt maga az asszony adta elő az uriszek előtt, hogy az egyik magzatát "czedrusfa lével elűzni iparkodott". Nem marasztalták el tehát a vádlottat, pedig beismerte magzatelhajtásra irányuló szándékát, mert az eszköz, a szer nem volt alkalmas a magzat elpusztítására, bár csak relative volt alkalmatlan. /A relative alkalmatlan szerrel elkövetett kísérletet Paulerbüntetendőnek tartja./⁷⁵

Tóth Zsuzsannát viszont - akinek ügyét a gyermekölés

kapcsán már tárgyaltuk - 1836-ban jobb kezének levágásával súlyosbított hóhérpallosra ítélte az uriszék magzat-elhajtás kísérlete és befejezett gyermekölés miatt, holtott itt is "alkalmatlan eszközzel" elkövetett kísérletről van szó, minthogy ennek "az orvosi szernek ... ártatlanságát ... bizonyítványok ... elegendőképpen kivilágosítják ...".⁷⁶

Am, ha figyelembe vesszük azt, hogy Andriska Anna esetében a magzatelhajtási kísérletet a nő "az akkori helybéli Káplán eszközlése után" hajtotta végre, feltételezhetjük, hogy az uriszék mint egyházi bíróság elfogult volt a bűnsegéd pap iránt, és így nem a szándék megléte, hanem a szer alkalmatlan volta nyomott többet a latban az ítélet meghozatalakor. Annál is inkább feltételezhetjük ezt, mert minden esetben bíróság elé állítják az elkövető anyá felbújtóit és bűnsegédeit /akik rendszerint azonosak/, addig a kérdéses "Káplán" felelősségrevonását mellőzik.

A felbújtók közül Foktői Tamás Pétert 1829-ben felmentették minden büntetés alól. Herceg Máriát elcsábította, teherbe ejtette, és cédruslé adásával magzatának elhajtására "készítette" a vád szerint, de ez "be nem bizonyítottatván ... felmentetik". A vád szerint tehát ő hozta létre a nőben a magzatelhajtási szándékot, emellett ő szolgáltatta az eszközt is, ezzel szándékerősítő hatást is gyakorolt a nőre, így felbújtó, fizikai és pszichikai bűnsegéd is volt egyben.⁷⁷

1836-ban Tóth Zsuzsannának vádlott bűnperében Kis Tóth István, aki a gyermek apja és Munkátsai Moyses szerepel bűnsegédként. Az ítélet indoklásából kiderül, hogy a nő egyedül követte el a bűncselekményt, külső behatás

nélkül alakult ki benne a szándék, így Kis Tóth István nem felbújtó, csak bűnsegéd, a Munkáti Moyses bűnsegédi minősítését a szer beszerzésén kívül az is megalapozza, hogy "rab személyekben a gyermek elvesztésére vágyódást feletttébb felingerletette". Ehhez képest Munkáti Moyses büntetése 1 fertály év rabság és kétszerre elveendő 50 pálca. Kis Tóth István büntetése viszont teljesen érthetetlenül és az uriszek által meg nem indokoltan példátlanul súlyos: 3 év vasban töltendő fogság és félévenként 30 pálca. ⁷⁸

A magzatelhajtás befejezetté válik, ha a holt /vagy idétlen/ gyermek megszületik. Egy esetben tartalmazott a vád befejezett bűncselekményt. 1828-ban Andriská Annát felmentették a vád alól, minthogy "az első gyermeknek idétlen születését magától történnék állítván a rab, a másodiknál pedig előadván, hogy azt ugyan az akkori helybéli Káplán eszközzése után özédrusfa lével elüzni iparkodott, de mégis 6 hónapra elevenen születván a megkeresztelés után nem sokára kimult...", és bizonyítékokat nem találnak ellene. Bizonyítékok megléte mellett tehát befejezett magzatelhajtásért, és emellett még magzatelhajtási kísérletért is felelt volna, tekintve, hogy két különböző magzat - elkövetési tárgy - vonatkozásában állt volna fenn bűnössége. ⁷⁹

d/ Hivatalos személyek ellen elkövetett gyilkosság

A sértett bizonyos személyes kvalifikáltsággal rendelkezik: hivatalos személy. A rendelkezésre álló esetek alapján megkísérelhetjük megvonni ezek körét: azon védett személyek körébe, akik valamilyen közhivatalt visel-

nek, a mezei csász még beletartozván ... argumentum a minore ad maius, tehát a nála magasabb pozícióban lévők, magasabb rangot viselők is hivatalos személynek minősülnek.

E bűncselekményt szándékosan lehet elkövetni, megfontolt és rögtönös szándékkal is. Minthogy a sértett személyes kvalifikáltsága az elkövetési tárgyat kiemelkedő fontosságúvá teszi, erre figyelemmel kell lennünk rögtönös szándék esetében is.

Az elkövető tudatának át kell fognia az elkövetési tárgy /sértett/ hivatalos személy mivoltát. Ha a tényre nem terjed ki az elkövető tudata, gyilkosságért vagy rögtönös szándékkal elkövetett emberölésért felel. Nyilvánvaló azonban, hogy e ténynek az ismerete nem elegendő a kiemelt bűncselekmény megállapításához. Értelmetlen lenne akkor a büntetést megállapítani, ha pl. szerelomféléstől eredt bosszú miatt történt az egyébként hivatalos személy megölése, ilyenkor ugyanis a sértett hivatalos személyi minőségének a bűncselekmény elkövetése szempontsemmilyen jelentősége nincs, az közömbös, nem amiatt, nem arra való tekintettel követik el a büntetést. /Ugyanez áll a gondatlan elkövetés esetére is: vétkes emberölésért felel az elkövető, ekkor sincs jelentősége a sértett személyes kvalifikáltságának./

Szükséges tehát, hogy a hivatalos személyi minőségnek jelentősége legyen a bűncselekmény elkövetése szempontjából. Ez egyfelől akkor állhat fenn, ha éppen a minősége miatt ölik meg a sértettet, másfelől akkor, ha a minőségében jár el: ezen eljárása alatt, vagy később amiatt, hogy eljárat. Ezen eljárásnak azonban jogosnak kell lennie! Jogtalan eljárás esetén - az egyéb szükséges feltételek fennállása mellett - vétlen önvédelemből elköve-

tett emberölésről van szó. Tehát a bűncselekmény elkövetésében a motívum játszik nagy szerepet.

1841-ben csanádi származású Felső Pál megfontolt gyilkos szándékát realizálva "a kezében már készen lévő kifeszített bitskával valamint Pacskó Dánielt úgy az ezért küldött helység hadnagyát Vig Sándort oly veszedelmesen megszúrta, hogy ... csak huzamos gyógyítás után kerülhetné ki az életveszedelmét...". Így tehát a vádlott két személyen követte el a gyilkosság kísérletét, mely személyek közül az egyik hivatalos személy volt, aki hivatalosan és jogszerűen járt el, ezen eljárása alatt érte őt a támadás. Ezért az uriszek a vádlottat 2 év vasban, heti két nap böjt mellett, közmunkán töltendő rabságra és félévenként 25 pálcza elvételére ítélte, és 50 forintnyi költségben marasztalta. ⁸⁰

1843-ból való jogesetünkben a hivatalos személyt jogosan lefolytatott hivatalos eljárás után, ezen eljárás miatt, szintén megfontolt szándékkal ölték meg. Az uriszek csanádi származású Varga Pétert hóhérpallosra és az elhunyt 40 forintnyi vérdíjának megfizetésére ítélte. A tényállás szerint "a vasban álló ... ökreit tilosba legeltetvén a csöszöknék ... törvénytelenül és vakmerően ellenszegült, a midőn pedig ... ökrei csakugyan behajtottak, a vasban álló a már akkor csupán lovalt az akolhoz vezető Helység Hadnagyát Kis Andrást ki csupán kötelességét hiven teljesítette ... megtámadta ... sikertelenül feléje szúrt ... a /második/ döfés ... feltétlen halálos lévén ...". ⁸¹

Ejjel, erőszakosan más határba törve hajtotta végre az elkövető 1833-ban a kísérleti szakban maradt cselekményt, ezért az uriszek 2 év vasban, heti két nap

bőjt, közmunka mellett töltendő fogságra, fertályonként 25 pálca elvételére, és 100 forint költség megfizetésére ítélte. Akasztói származású Tompai András ökreit Süd János csősz, mivel azok tilosban legeltek, behajtottta. A vádlott, hogy "...az ártatlan csőszön, ki csupán kötelességét teljesítette, bosszút állhasson, magával puskát vinni és ... a csőszét szántsándékkal meg is löni merészelte...".⁸²

1841-ben Jankovátzi Kloptsák Pált 2 év vasban, heti két nap bőjt, közmunka mellett töltendő fogságra, fertályonként 25 pálca elvételére, vérdíj és 58 pengőforint költség megfizetésére ítélte az uriszek. "... ő a csontvágó baltát mint könnyen halált okozó eszközt közébe vette, és azzal a csősznek ... nekirohant, és ha tetteleg is részt nem vett a gyilkosságban csak onnan történhetett, mivel pajtása által ... megelőztetett, mindazonáltal elhatározott akarata és szándéka ... egészben kivilágosodik ... ".⁸³ Az indoklásból tehát kitűnik, hogy ez a cselekmény is kísérleti szakban maradt. /Társas Jámbor Ferenc Szolya/?/ egyházi származású személy volt, ő azonban megszökött./

e/ Öngyilkosság

Bűncselekmény-e az öngyilkosság? Hatályos jogunk szerint nem, mert nem más őt meg az elkövető, hanem önmagát, így a tényállás egyik eleme az öngyilkosság esetében hiányzik. Így bűncselekmény hiányában nem büntetik az öngyilkosságot megkísérlőt - arról nem is beszélve, hogy a befejezett öngyilkosságot elkövetővel szemben még inkább értelmetlen lenne bármilyen büntetést kiszabni, hi-

szen a büntetés célja akkor semmiképpen nem valósulhatna meg.

Pauler Tivadar művében mind a bűncselekményszegtség tárgyalásakor, mind a gyilkosság részletes tárgyalásakor megjegyzi, hogy az embernek önmaga ellen elkövetett tette nem bűncselekmény, az öngyilkosság nem bűncselekmény, noha az általa meghatározott gyilkosság-fogalomban nem tényállási elem az, hogy mást öljön meg az elkövető!⁸⁴

A kalocsai érseki uriszek 1825-1848 közötti büntető joggyakorlatában viszont van egy olyan jogeset, melynek elbírálásából, az ítéletből világosan kitűnik, hogy az uriszek az öngyilkosságot megkísérlőt büntette - azaz az öngyilkossági kísérletet bűncselekménynak tekintette.

A korabeli elméletben meghatározott és az uriszek által a gyakorlatban kiszabott büntetési tételekből, a büntetés mértékéből az következik, hogy a befejezett bűncselekménynél nagyobb a "társadalomra veszélyessége", mint a kísérleti szakban megrekedtnél. Ha tehát az uriszek az öngyilkossági kísérletet bűncselekménynél tekintik, argumentum a minore ad maius, a befejezett öngyilkosságot is annak kell, hogy tekintse! Csak hogy akkor semmi értelme nincs az elkövető megbüntetésének. Ez összhangban van azzal, hogy a kalocsai érseki uriszek egyházi bíróság. A római katolikus keresztény vallás szerint az öngyilkosság halálos bűn. Az öngyilkos örök kárhozatra jutva a pokolban nyeri el méltó büntetését, aki pedig megkísérli, de halála nem következik be, indokolt, hogy itt a földön, az egyéb bűncselekmények elkövetőjéhez hasonlóan, bűnhődjön.

Ebből következik az is, hogy egy megelőző büntett relációjában az utána elkövetett öngyilkossági kísérlet nem lehet enyhítő körülmény, nem tekinthető az előbb elkövetett bűncselekmény megbánása jelének. Ez jogesetünk-ből is kiolvasható.

1840-ben "Kalocsai lakos és nevendék Papházi kapus" Zsubori Pál ügyében ült törvényt az uriszek. A vádlott a vád szerint "ön-s Hitvesse" meggyilkolását kísérte meg. /Ha az öngyilkosságot nem tekintették volna bűncselekménynek, nem is szerepelt volna a vád tárgyaként! / Az elfogadott tényállás szerint Zsubori Pál "... mind kottójuk meggyilkolását eltökéllette, s e célból szekerőjét előre ágya fejéhez el is készítette...". Feleségét "mind addig öldöklötte, míg nem ... lerogyott az ágy alá ...", aztán "megint nemcsak fejszével főbe verni akarta, hanem mind annyi ... szurásokat s metszéseket magán ... véghez vitte." Bizonyítotttnak látta az uriszek, hogy "magát Feleségének véltt halála után kivégezni szándékozott.". Így "tekintvén mind Feleségének, mind magának kivégzésére fordított sőt magára nézvéen el is ösmert elhatározott szándékát, s mind magán, mind Feleségén tett ... felette veszedelmes igen számos sértéseit ...", heti három nap böjt mellett, vasban töltendő fogságra, melynek tartama harmadfél év, közmunka végzésére, és ez idő alatt a szeszesitaloktól való tartózkodásra ítélte őt az uriszek.⁸⁵

Ebből az indoklásból és a kiszabott büntetésből kitűnik, hogy a két különböző cselekményért kapta a vádlott a másfél év büntetést, mely fél évvel magasabb, mint a gyilkossági kísérletért általában kiszabott 1 évi büntetés. /Igaz ugyan, hogy az 1 évi fogság mellett általában testfenyítő büntetést is kiszabott az uriszek,

de a heti böjt csak két nap volt - itt viszont három nap./

2/ Az elkövetés módjának speciális volta miatt
Orgyilkosság

Ami a gyilkosság kiemelt változatává teszi, az az elkövetés módja: az orgyilkosság álnok módon végrehajtott gyilkosság. Így magánviseli mindazon jegyeket, melyek a gyilkosságra jellemzőek, de a bűncselekmény megállapításához szükséges a különösen veszélyes elkövetési mód. Ez a kiemelkedő veszélyesség abban rejlik, hogy nem szemtől szemben áll az elkövető a sértettel, így a sértettnek nincs lehetősége fölmérni az őt fenyegető veszélyt, annak mértékét, irányát, nincs módjában rögtön reagálni, menekülni, védekezni. Az orgyilkos akkor támad, amikor a sértett nem is számít rá.

Több jogeset áll rendelkezésünkre a kalocsai érseki uriszék gyakorlatából az orgyilkosságra példaként. Mindegyik esetben az elkövető elrejtőzve támadott. Vuchetich Mátyás szerint ezen kívül még számos gaztettel és cselfogással is elkövethető ez a bűncselekmény, így pl. alvókon, ittasokon, barátság ürügye alatt.

Ezek közül egyetlen esetben állapított meg az uriszék befejezett bűncselekményt, és egyben kísérletet. A többi jogesetben az álnok elkövető veszedelmes sérelmet okozott a sértettnek, az uriszék mégis csak testi sértés okozásában marasztalta el a vádlottat a még a testi sértésekre kiszabott büntetések között is enyhének számító büntetésre ítélte - azaz az elkövetés kiemelt veszélyességű módja és a sérelem súlyos mértéke ellenére sem lát-

ta a gyilkossági szándék meglétét bizonyítottak.

1839-ben Szegszárdi származású Lemle István bajai lakos hajóslegény Kovács Sándort megölte úgy, hogy "sötétbe lesképpen elrejtőzött, s véres bosszút szomjuhozó vasban álló által ... s fejszéjének élével oly erősen vágatott mejbe, hogy ... másnap reggeli 10 óra tájba ... el is hunyt ...". A "szántszándékos gyilkost" az uriszek hóhérpallosra ítélte, és a meggyilkolt vérdíjában marasztalta.³⁶

Orgyilkos kísérletéért ítélte el az uriszek 1844-ben kalocsai Csanádi Imrét 1 év vasban, heti két nap böjt mellett töltendő fogsára, közmunka végzésére, és 30 pengőforint megfizetésére, mivel "... hogy pedig a vasban álló Kapitány Jánostól megszabadulhasson, kését vévén elő avval több helyütt megszúrta ... a furdalást lesből követte el ... gyilkoló szándéka volt ...".⁸⁷

Következő jogesetünkben a szándék minőségét az ítélet nem vizsgálja, tehát éppen a cselekmény minősítéséhez elengedhetetlenül fontos kérdés megválaszolását kerüli el. E hézagot az uriszek példásan súlyos büntetés kiszabásával tölti ki. Az elkövető tehát elnyeri méltó büntetését, de annak a problémának a megoldása, mely szerint orgyilkosság kísérletével, vagy csak álnok módon elkövetett testi sértéssel van dolgunk, elmarad. 1836-ban Szent Istványi Dikány Péter többekkel összeveszett, tettelegesre is sor került, "ezután azonban már mindnyájan haza kívánván menni, a ... rab fejszére akadott, amellyel Ballasits Károlyt ... orozva fejbe ütötte ... veszedelmes sérelmet okozván fejére, mely ... veszedelmes kimenetelű volt, ... hatheti súlyos betegeskedést is okozott..." Ezért az uriszek a vádlottat 3 fertály év vasban, heti két nap böjt mellett töltendő rabságra; ez idő alatt a

szeszestaloctól való tartózkodásra, fertályévenként 25 pálcá elvételére, és bizonyos pénzösszeg megfizetésére ítélte.⁸⁸

1846-ban Foktúl születésű Rendvai János a kocsmában mulatva Szőke Joseffel összeveszett, de "ellene támadott bosszúját a mulatók közt ki nem tölthette, az udvarra kimenvén az ablakon által Szőke Josefet ... leste, előre elkészített kezében kinyitott bicskával ágyékon úgy szúrta, hogy a nagy erő által még a kés is eltört." Egynegyed év szokott böjt mellett tölendő vasbani fogásra és 99 forint megfizetésére ítélték. E büntetés csekély mértékének oka nyilvánvalóan az, hogy az indoklásból kiolvashatóan a sértett kezdeményezte a veszekedést.⁸⁹

3/ Az elkövetés eszközének speciális volta miatt Mérgezési gyilkosság

Ezt, a gyilkosságból kiemelt bűncselekményt az orgyilkosság alfajaként is tekinthetjük. Ami még az orgyilkosságon belül is sajátos jelleget kölcsönöz e tekintetben, az az elkövetés eszköze: a mérég, vagy más hasonló szer. Ha azonban a mérget nem álnok módon juttatják pl. a sértett ételébe, italába, hanem szemtől-szemben, erőszakosan használják, pl. a sértettet lefogva a szájába öntik - az egyéb szükséges feltételek megléte esetén - befejezett gyilkosságot vagy gyilkosság kísérletét követ el a tettes.

Az 1843-as büntető törvény tervezet szerint a mérgezési gyilkosság azért is különleges, mert befejezetté

válásához nem kell bekövetkoznie a halálos eredménynek, elegendő, ha a mérge beadása után abból "súlyos és veszedelmes betegség támadt". Továbbá nemcsak az minősül mérgezési gyilkosság kísérletének, ha elmarad a betegség, de a mérge beadása megtörtént, hanem már az is, ha a mérget még be sem adta az elkövető, de olyan magatartásával, amely kétséget kizáróan a büntett teljes véghezvitelére irányul, a bűncselekmény elkövetését megkezdte /pl. belekeverte a mérget a sértett ételébe, de az még nem evett belőle./.

A mérge fogalma nem határozható meg a kalocsai érseki uriszék ítéletei alapján. Pauler és Vuchetich megfogalmazásának lényege, hogy mérge minden olyan anyag, amely akár csak kisebb adagban kerül is az ember szervezetébe, alkalmas az ember életének és egészségének veszélyeztetésére.⁹⁰

Például szolgáló egyik jogesetünkben az uriszék nem következtet a gyilkolási szándék feltárásának menetében. Az a tény, hogy az elkövető nem tudja, hogy mekkora az a mérgeadag, amely biztosan elegendő a halál vagy a befejezettség megállapításához szükséges súlyos betegség bekövetkezéséhez és emiatt a biztos hatásosnál kevesebbet adagol, nem lehet amellett szóló érv, hogy az elkövetőnek nem is állt igazán szándékában a halál vagy a súlyos betegség okozása. /Nem szabad szem előtt tévesztünk azt, hogy a szándéknak mindig a halál előidézésére kell irányulni, ha pusztán betegség okozására irányul, akkor a súlyos betegség bekövetkezése esetén is csak testi sértésért felel az elkövető./ A tettesre kiszabott büntetés mértéke azonban megegyezik a gyilkossági kísérletre az uriszék által többnyire kiszabott büntetés mértékével, ezért bár az uriszék nem szögezi le az ítéletben, nyilvánvalóan mérgezési gyilkosság kísérletéért ítélte el

az elkövetőt. Emellett szól az is, hogy sem halál, sem igazán veszedelmes betegség nem keletkezett a mérgezés következtében.

Az ugyano jogesetben szereplő másik elkövetőre az uriszék kisebb büntetést rótt ki, mivel csupán segítette támogatta a tettes tényállásszerű magatartását. Az 1843-as büntető törvény tervezetben foglaltakból kitűnően azonban a mérgezési gyilkosság megvalósítása feltételeiben a többi bűncselekménytől eltérő, különleges bűncselekmény, így meg kell vizsgálni, hogy nem illeszkedhet-e bele kérdéses elkövetőnk magatartása azon magatartások körébe, melyek a mérgezés beadását megelőzik ugyan, de már kísérletnek minősülnek. A törvénytervezet a szerint a kísérletnek minősülő magatartás olyan, "mely szándékosan és egyenesen annak /a bűncselekménynek/ bevégzésére volt irányozva, már valósággal elkezdette...". E másik elkövető, bár a kétségtől tetséssel együtt tervelte a büntett elkövetését, csak a szert szerezte be, mely csupán előfeltétele a bűncselekmény megvalósításának, tényleges bűnkezdésnek még nem minősülhet, kísérletként sem értékelhető. Ennél a stádiumnál a sértett élete és egészsége még semminemű tényleges veszélyben nem forog. Reális veszély akkor áll fenn, amikor az elkövető belekeveri a mérget a sértett ételébe - így kísérletként csak az a tevékenység minősíthető. A kalocsai érseki uriszék ennek megfelelően csupán bűnségédi magatartására figyelemmel szabta ki a másik elkövetőre a kisebb mértékű büntetést.

A például szolgáló jogeset tehát: 1846-ban Szeremlyei lakos Orján János és neje Baj Erzsébet ellen "mérgezés által szándékolt testvér gyilkosság" a vád. "...

tekintve ... a vegytanilag előmutatott alkotó részét a ... lágy lehetnek ... azt világos méregnek tekinteni kell, sőt a fenn forgó testvéri gyűlölet még világosabban az alperesek gonosz szándékára mutatna... azonban ... huzamosabb ideig szenvedett mérgezési jelek kellometlenségén kívül minden veszélyen túl lennének /a testvér és annak felesége/ ... a mérgezés adag kisebb mennyiségének lenne tulajdonítható ... miáltal a ... mérgezési és a gyilkossági szándék némű néműképpen kétségbe vonható ...". Így Orján János, aki a mérget testvére és sógorasszonya ételébe keverte, 1 egész, 123 Erzsébet, a szer beszorítóje pedig 3 fertály év vasban, heti két nap büjt mellett töltendő fogságra és közmunka végzésére ítéltetett.⁹¹

4/ Az elkövetés célzatának speciális volta miatt
Rablógyilkosság

Ami ezt a bűncselekményt különösen veszélyessé teszi, hogy az az elkövető célzata: a rablógyilkosság rablás végzett elkövetett gyilkosság. Az elkövető szándéka kettős: egyrészt eltökéli a rablást, másrészt megfontolja az ebből a célból végrehajtandó gyilkosságot. A rablás tényállási eleme az erőszak; az elkövető azt az elemet gyilkosság, mint legnagyobb erőszak útján valószínűsíti meg. Tehát a sértett halála nem véletlenül következik be, nem azért, mert a rablási szándék realizálása során a dolog megszerzéséhez szükséges erőszakot túlméretezte az elkövető, hanem azért, mert még a rablás kivitelezése előtt elhatározta, hogy az általa megszerezni kívánt dolog birtokosát megöli abból a célból,

hogy a dologhoz hozzájusson. A gyilkoló szándék létrejöttének oka lehet pl. hogy kisebb mérvű erőszak az elkövető szerint nem lenne elegendő a dolog elvételéhez, s a szerzés érdekében nem riad vissza a legsúlyosabb erőszak alkalmazásától sem.

Igy a vád megállapította tényállás szerint rabló-gyilkosságot követett el, még hozzá álnok módon 1846-ban Antolás Erzsébeth Bolvári Mihály neje, aki "öreg Halász Péterné korcsmárosnénál gyakran megjelent... bátorságába és bizodalmaiba magát be szénlelte ... pénzérték hollétét is kipuhatolta, s minthogy feltett célja volt őt pénztől megfosztani, mit is csak az agg nőnek meggyilkolásával vélte utol érteni, ... gyilkos szándékát csak ugyan végre is hajtotta ...". A kalocsai érseki uriszek szerint "azonban kárhoztatására megkívántató tellyes bizonyság ... hiányozna ...", ezért felmentette a vádlottat.⁹²

Ugyancsak 1846-ban, Meer Márk izraelita boltos "megtámadtatott és agyon lövetett, és minden pénzétől megfosztatott ... 13 óra leforgása után irtoztató kínok között meghalálozott." Vitéz Mihály, Peagits István és Jankovits Mihály vádlottak - akik egyébként "fegyverrel szolgáló emberek" voltak - mivel a vádbeli tény "egyes és törvény kívánta napfénynél világosabb próbákkal bizonyítva nem lenne .. a gyilkosság büne és büntetése alól feloldoztatnak".⁹³

A bűncselekmény célzatos jellegéből következik, hogy a rablógyilkosságot gondatlanul elkövetni nem lehet. Ha rablás közben gondatlanul embert öl az elkövető, rablás és vétkes emberölés állapítható meg.

1846-ban a pápai születésű Szigeti János ügyében hozott ítéletet a kalocsai érseki uriszék. A vádlott és három társa töltött fegyverekkel kezükben vették körül a sertéseiket makkoltató sértetteket, megkötni akarván őket, majd az ellenszegülő Kalmár Pált "annyira fejbe vágták, hogy az lerogyott". A sértettek megköltözése után több sertést elvittek. Kalmár Pál "a rajta elkövetett ütések következtetésére ... kevés időre meghala." Az "alperes ellen a vádbeli rablás a gyilkosságbeli közvetettlen részvétel be nem bizonyíthatna." Így a vád alól az uriszék felmentette őt. Miután a többi tettes büntetőperének jegyzőkönyve nem áll rendelkezésünkre, nem tudjuk megállapítani, hogy velük kapcsolatban hogyan értékelte az uriszék a sértett halálát. Az eset összes körülményeiből az derül ki, hogy a bűncselekmény elkövetése előtt csak a rablási szándék volt meg az elkövetőben, hiszen e célból rohanták le a sértetteket, és még a töltött fegyverekkel való ijesztgetés sem mutat gyilkoló szándékot, csak e rablás tényállásához elengedhetetlenül szükséges erőszak elemet valósították meg ezzel. Amde az ellenállót leütötték és az sérüléseibe belehalt.⁹⁴

Ez két variáció vizsgálatát teszi szükségessé. Az egyik az, hogy vajon esetleges jelleggel megvolt-e az elkövetőben a gyilkoló szándék? Ha feltesszük, hogy megvolt, ez a következőket jelenti: ha ellenállást nem tapasztalnak, csak rabolni fognak. Ha viszont igen, akkor az ellenállót meg is ölik, a célból, hogy a dolog megszerzése érdekében őt kiiktassák. Azaz: elsődlegesen a rablás a cél, de másodlagosan, határozatlanul már a rablás elkövetését megelőzően fennáll a gyilkossági szándék

is. Ha tehát a rablás elkövetése során szembetalálkozik az elkövető azzal a tényezővel, amelynek várható jelentkezésére tekintettel már előzőleg megérlelte magában az esetleges gyilkoló szándékot, akkor a gyilkoló szándék határozottá és a rablási szándékkal egyenrangúvá válik, és ha a szándékot is realizálja az elkövető, rablógyilkosság jön létre.

A másik variáció szerint még csak másodlagosan, határozatlanul sincs meg az elkövetőkben a gyilkossági szándék, csupán a testi sértésre kiterjedő szándék jött létre a bűncselekmény elkövetését megelőzően, vagyis a rablás elkövetését nehezítő tényezőket maximum testi sértés okozásával akarják kiküszöbölni, pl. az ellenálló cselekvésképtelenné tételével, de halálát nem akarják előidézni, még csak belenyugvás szintjén sem fogja át tudatuk a halálos eredményt. Ha ilyen körülmények között az elkövető által okozott sérülésekbe a sértett belehal, rablás és vétkes emberölés legsúlyosabb beszámítású esete állapítható meg.

Nézetünk szerint jogesetünk a második variációt példázza.

JEGYZETEK

- 1 Pauler Tivadar: Büntetőjogtan I-II. k. Pest. 1864-65.
- 2 Kalocsai Főegyházmegye Kalocsai Érsekség Levéltára Gazdasági Levéltár Protocollum Sedium Dominalium jegyzőkönyvei mikrofilmen 1825-1848. /Továbbiakban: Jkv./ Jkv. 1830. Szent István hava 30 és több azt követő napjain 3. sz.
- 3 Jkv. 1836. Pünkösöd hava 9. és több következő napjain 7. sz.
- 4 Jkv. 1840. április 6. 32.sz.
- 5 Jkv. 1841. június 15. 45.sz.
- 6 Jkv. 1846. május 17. 85.sz.
- 7 Jkv. 1846. május 17. 96.sz.
- 8 Jkv. 1847. október 25. és több következő napjain 431.sz.
- 9 Jkv. 1847. október 25. és több következő napjain 415.sz.
- 10 Jkv. 1843. május 13. 481.sz.
- 11 Jkv. 1825. Szent András hava 20., 49.sz.
- 12 Jkv. 1841. június 15. 50.sz.
- 13 Jkv. 1841. december 9. 141.sz.
- 14 Jkv. 1836. június 1. 136.sz.
- 15 Jkv. 1846. május 16. 109.sz. 117.sz.
- 16 Jkv. 1839. április 15. 25.sz.
- 17 Both Ödön: Beszámítást kizáró és büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában /1790-1848/ Szeged 1963.
- 18 Vö.1.jz. Szlemenics Pál: Magyar fenytő törvény Pest 1865.
- 19 Jkv. 1846. május 17. 106.sz.
- 20 Jkv. 1828. Boldogasszony hava 7. 31.sz.
- 21 Jkv. 1828. november 18. és több napjain 4.sz.
- 22 Jkv. 1828. november 18. és több napjain 7.sz.
- 23 Jkv. 1829. február 9. 108.sz.
- 24 Jkv. 1828. /dátum nem található/ 49.sz.
- 25 Jkv. 1834. Mindszent hava 16 és több következő napjain 81.sz.

- 26 Jkv. 1844. július 29. 86.sz.
- 27 Jkv. 1825. Boldegasszony hava 10. 13.sz.
- 28 Jkv. 1843. május 13. 457.sz.
- 29 Jkv. 1825. Boldegasszony hava 10. 16.sz.
- 30 Jkv. 1839. október 28. 132.sz.
- 31 Jkv. 1842. április 11. 9.sz.
- 32 Jkv. 1841. június 15. 27.sz.
- 33 Jkv. 1834. Mindszent hava 16. 106.sz.
- 34 Jkv. 1847. november 30. 507.sz.
- 35 Jkv. 1835. Szent Jakab hava 4. 82.sz. és 113.sz.
- 36 Jkv. 1836. Bőjt első hava 3. 49.sz.
- 37 Jkv. 1838. január 17. 60.sz.
- 38 Jkv. 1843. május 13. 479.sz.
- 39 Jkv. 1845. november 25. 122.sz.
- 40 Jkv. 1844. július 29. 278.sz.
- 41 Jkv. 1846. február 9. 63.sz.
- 42 Jkv. 1839. április 15. 25.sz.
- 43 Jkv. 1825. Boldegasszony hava 10. 50.sz.
- 44 Vö. 10. jz.
- 45 Jkv. 1841. szeptember 11. 140.sz.
- 46 Jkv. 1845. november 25. 118.sz.
- 47 Jkv. 1831. január 4. 9.sz.
- 48 Jkv. 1836. Bőjtelő hava 3. 8.sz.
- 49 Jkv. 1826. Szent András hava 20. 49.sz.
- 50 Jkv. 1843. február 16. 10.sz.
- 51 Jkv. 1847. november 30. 508.sz.
- 52 Jkv. 1841. december 9. 143.sz.
- 53 Jkv. 1841. december 9. 142.sz.
- 54 Jkv. 1847. november 30. 494.sz.
- 55 Vö.1.jz.
- 56 Jkv. 1827. Bőjtmás hava 26. 77.sz.
- 57 Jkv. 1827. Bőjtelő hava 5. 74.sz.
- 58 Jkv. 1830. március 1. 6.sz. és Szent István hava 30.
több azt követő napjain 10.sz.

- 59 Jkv. 1841. június 15. 50.sz.
- 60 Jkv. 1840. november 10. 126.sz.
- 61. Jkv. 1836. Szent Jakab hava 4. 62.sz.
- 62 Jkv. 1843. december 23. 27. és utána következett nap-
jain 573.sz.
- 63 Vö. 42.jz.
- 64 Jkv. 1839. november 4. 134.sz.
- 65 Jkv. 1836. Bőjtelő hava 3. 50.sz.
- 66 Jkv. 1829. január 2. 7.sz.
- 67 Jkv. 1837. január 27-28. 14.sz.
- 68 Jkv. 1828. Szent Mihály hava 27. 7.sz.
- 69 Jkv. 1826. Szent András hava 20. 54.sz.
- 70 Jkv. 1829. május 21. 57.sz.
- 71 Jkv. 1846. május 16. 120.sz.
- 72 Vö. 35.jz.
- 73 Jkv. 1826. Szent András hava 20. 58.sz.
- 74 Jkv. 1836. Bőjtelő hava 3. 74.sz.
- 75 Jkv. 1828. Szent Mihály hava 27. 7.sz.
- 76 Vö. 74.jz.
- 77 Jkv. 1829. Karácsony hava 14. 21.sz.
- 78 Vö. 74. 76.jz.
- 79 Vö. 68.jz.
- 80 Jkv. 1841. szeptember 11. 101.sz.
- 81 Jkv. 1843. február 16. 10.sz.
- 82 Jkv. 1843. Karácsony hava 9. 22.sz.
- 83 Jkv. 1841. június 15. 54.sz.
- 84 Vö. 1.jz.
- 85 Jkv. 1840. november 10. 126.sz.
- 86 Jkv. 1841. december 9. 142.sz.
- 87 Jkv. 1844. január 27. 89.sz.
- 88 Jkv. 1836. Bőjtelő hava 3. 48.sz.
- 89 Jkv. 1846. január 7. 22.sz.
- 90 Vö. 1.jz. Matthisa Vuchetich: Institutiones iuris cri-
minalis hungarici in usus Academicorum Regni Hungarie
Budae 1819.

- 91 Jkv. 1846. május 17. 106.sz.
- 92 Jkv. 1846. május 16. 128.sz.
- 93 Jkv. 1846. május 17. 107.sz.
- 94 Jkv. 1846. február 9. 40.sz.